

SBORNÍK PŘEDNÁŠEK Z DĚJIN FARMACIE

**přednesených na odborných
sympoziích v roce 2011**

**Sekce dějin farmacie
České farmaceutické společnosti ČLS JEP**

Praha 2012

SBORNÍK PŘEDNÁŠEK Z DĚJIN FARMACIE

**přednesených na odborných
sympoziích v roce 2011**

**Sekce dějin farmacie
České farmaceutické společnosti ČLS JEP**

Praha 2012

Sborník obsahuje příspěvky přednesené na sympoziích, organizovaných Sekcí dějin farmacie České farmaceutické společnosti ČLS JEP v roce 2011. Ve sborníku nejsou obsaženy příspěvky, které do uzávěrky termínu nebyly autory dodány. Příspěvky neprošly jazykovou korekturou.

Editoři: PharmDr. Tünde Ambrus, Ph.D., PharmDr. Martina Lisá, Ph.D.

Odborná spolupráce: RNDr. Pavel Drábek

Sekce dějin farmacie České farmaceutické společnosti ČLS JEP
Praha 2012

ISBN 978-80-263-0327-5

Vydal: Tribun EU, s. r. o., Cejl 892/32, 602 00 Brno
Vydání: první

Publikace vznikla za podpory

OBSAH

LII. symposium z historie farmacie a veterinární medicíny	5
<i>Farmacie v umění</i>	
Praha, 9. 3. 2011	
Ambrus, T., Barczy, J.: Teodor Csontváry Kosztka – lékárník a umělec	6
Čížinská, H.: Lékárna U zlatého hada na Národní třídě v Praze	8
Drábek, P.: Rakouský provinciální lékopis (1774–1820)	12
Jirásek, R.: Sv. Pantaleon – méně známý patron lékárníků	14
Jouza, L.: Kulturní aktivity jako součást životního stylu – rodina lékárníka O. Štorcha, jeho synů K. Štorcha a O. M. Štorcha	16
Kropáč, V.: Lékárna a lékárník v dílech českých spisovatelů-farmaceutů	21
Pomykacz, J.: Andělé nikdy nezapomínají na ty, co jim pomáhají lepit jejich polámaná křídla	25
Richtarová, H.: Farmacie v umění	27
Vranová, V.: Interpharma uvádí...	29
LIII. symposium z historie farmacie a veterinární medicíny	31
<i>Vybrané příspěvky prezentované na zahraničních kongresech</i>	
Brno, 16. 11. 2011	
Ambrus, T.: Klášterní lékárny na území Slovenska v 17.–20. století	32
Ambrus, T.: Lékárny Milosrdných bratří na území dnešního Slovenska	33
Ambrus, T., Kolář, J.: Studijní literatura pro sociální farmacii, lékárenství a související disciplíny, vydaná československými farmaceutickými fakultami (1952–1993)	35
Babica, J.: K dějinám vzniku a použití lékárenských piktogramů v Československu	36
Babica, J., Rusek, V.: PhMr. Adolf Vomáčka – autor příruček pro lékárenskou praxi	38
Drábek, P., Lisá, M.: <i>Materia medica</i> v Montpellier ve 12. století	40
Drábek, P., Lisá, M.: Léčiva pro Rudolfa II.	43
Maršálek, M.: Léčíme umělce, vyléčíme i jeho dílo?	45
Nováček, L.: Farmaceuticko-medicínské proměny 20. století z mého pohledu	47
Vranová, V., Gudiené, V., Rusek, V.: Marketingové aktivity firmy Bayer v Československé republice a Litevské republice v letech 1918–1940	50
Vranová, V., Lisá, M.: Kolínský receptář	51
Adresář autorů	53

LII. sympozium z historie farmacie a veterinární medicíny

Farmacie v umění

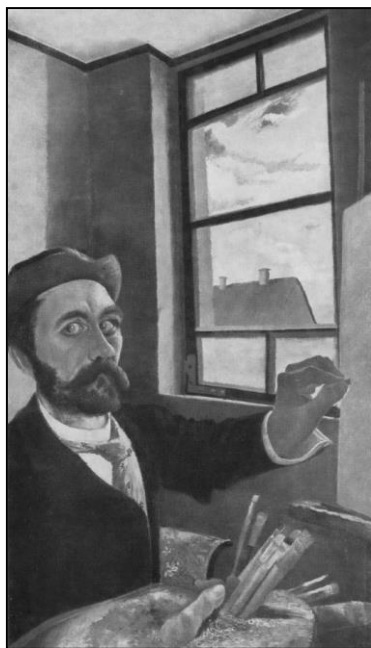
TEODOR CSONTVÁRY KOSZTKA – LÉKÁRNÍK A UMĚLEC

Tünde Ambrus, Július Barczy

Teodor Csontváry Kosztko patří mezi lékárníky, kteří se prosluli v jiné oblasti života. V jeho životní dráze však má významné postavení i lékárnické působení. Podle Pabla Picassa byl jedním z největších výtvarných umělců moderní doby.

Csontváry se narodil 5. 7. 1853 v Sabinově (nedaleko Prešova) jako Michal Teodor Kosztko (Kosztko Mihály Tivadar) v lékárnické rodině. Jeho otec, PhMr. Ladislav Kosztko působil jako lékárník v sabinovské lékárně U černého orla a zastával významné společenské funkce. Ve vysokém věku vystudoval také medicínu. Matka Františka Hajczelmajerová měla šlechtický původ. Manželé měli celkem devět dětí, Michal Teodor byl třetí v pořadí.

Michal Teodor studoval v rodném městě a v Užhorodě, farmacii vystudoval na univerzitě v Budapešti v letech 1874–1876, kde nastoupil i na právnickou fakultu, studium práv však nedokončil. Jako lékárník pracoval v Spišské Nové Vsi, kde – jak to popisuje ve své autobiografii z roku 1913 – v roce 1880 před lékárnou měl halucinaci, podle níž bude největším malířem světa. Od toho momentu se začal cílevědomě připravovat na uměleckou

*Csontváry: Autoportrét
(kolem 1900)*

dráhu. V roce 1884 mu byla udělena koncese ke zřízení lékárny v obci Halič u Lučence. Lékárnu provozoval racionálně, věnoval hodně času a energie její modernizaci, dále zdravotní osvětě venkovských obyvatel a aktivně přispíval do lékárnického odborného tisku (Gyógyszerészi Hetilap) i do regionálních časopisů. Finanční výnos z provozu lékárny (kterou později pronajal) mu umožnil, aby se od začátku 90. let 19. století začal věnovat malířství. V roce 1894 studoval v soukromé malířské škole Simona Hollósyho v Mnichově. Absolvoval několik cest v oblasti Středozemního moře (jižní Evropa, severní Afrika, blízký Východ), z nichž čerpal početné inspirace (např. obrazy Mladý malíř, Západ slunce v neapolském zálivu, Ulice v Aténách, Jeruzalém). Umělecký pseudonym Csontváry začal používat v roce 1900.

V letech 1904-1905 namaloval několik monumentálních obrazů, bohatých na barvy a kontrasty (Zříceniny řeckého divadla v Taormině na Sicílii, Údolí studeného potoka ve Vysokých Tatrách). V roce 1907 vznikl obraz s názvem Osamělý cedr, který se stává symbolem jeho umělecké dráhy. Csontváry žil asketickým a osamělým způsobem života, v té době jeho umění nepochopili, pro své současníky byl příliš moderní, neuchopitelný. On však chtěl být nejlepší, toužil po tom, aby ho oslavovali jako geniálního mistra. Tuto vizi slavného malíře vyjadřuje obraz Pouť k cedru (1907). Jeho posledním dílem je Jízda na koních na mořském břehu (1909).

V roce 1909 přestal malovat. Výrazně se zhoršil jeho zdravotní stav (trpěl chronickou bronchitidou a astmatem) a negativní vliv na jeho psychiku měla i smrt milované matky v roce 1910. Poslední roky svého života přežil o samotě v Budapešti a věnoval se hlavně psaní (životopis, pamflety, filozofické články). Nemoc, válka a následná ztráta lékárny poznamenaly jeho schizoidní osobnost. Zemřel 20. 6. 1919 v Budapešti.

Jeho původně nepochopené umění bylo znovuobjeveno ve 30. letech 20. století a největšího uznání se dočkalo na Expo v Bruselu v roce 1958 udělením zlaté medaile.

Csontváry: Pout' k cedru (1907)

Literatura:

Bartunek, A.: *Osobnosti slovenského lékařnictva*. Martin: Osveta, 2001. 207 s.

Czeizel, E.: *A magyar festőművész-géniuszok sorsa*. Budapest: Galenus Kiadó, 2009. 603 s.

Mezei, O.: Adatok Csontváry Kosztka Tivadar gácsi gyógyszerészi éveiből. *Gyógyszerészet*, 24, 1980, č. 6, s. 210-218.

Voldán, B.: Csontváry-Kosztka Tivadar (1853–1919). *Farmaceutický obzor*, 38, 1969, č. 4-5, s. 169-172.

LÉKÁRNA U ZLATÉHO HADA NA NÁRODNÍ TŘÍDĚ V PRAZE

Helena Čížinská

Ten, kdo dnes míjí v Praze na Národní třídě lékárnou U zlatého hada (čp. 417/I, Praha 1 – Staré Město, Národní 35), jistě neočekává, že by tam mohl ještě být zachován historický mobiliář. Na portále se totiž opakuje jméno ze známého řetězce lékáren, které mají svůj styl zařízení: Dr. Max. Mobiliář, který patří Ing. Janě Kaucké, se sice podařilo na místě zachovat, ale rekonstrukce interiéru, spočívající v rozšíření oficíny o bývalou kancelář předchozí nájemkyně, paní PharmDr. Christiny Bermanové, mu bohužel příliš neprospěje.

*Interiér lékárny U zlatého hada
v době 2. světové války*

Jedná se o jednu z nejvýznamnějších lékáren pražského centra, která má neobyčejně bohatou historii a o nejstarší zachovaný, byť upravovaný, stále používaný nábytek. Původně byla založena kolem poloviny 16. století v domě U tří lvů čp. 487/I na nároží ulic Železná a Kožná apotékářem Augustinem. Jeho syn Jakub (Jan) Augustin, taktéž lékárník, dům prodal roku 1587. Pak se zde vystřídalo mnoho majitelů jiných řemesel a dům byl mezitím nazýván U zlatého medvěda. Až roku 1726 byl dům zanesen do Visitačních tabell jako třípatrový s lékárnou. Roku 1763 jej koupil lékárník a od roku 1784 první starosta českého lékárnického grémia Ignác Brož (Prosch nebo Prokš), který byl ještě majitelem novoměstské lékárny U bílého anděla Na Poříčí. Roku 1804 zakoupil dům lékárník Josef Abel, který však lékárnou přenesl do Martinské ulice. Roku 1832 se s novým majitelem Josefem Ledererem opět stěhovala do domu čp. 432/I na roh Ferdinandovy třídy, dnešní Národní a ulice Na Perštýně s novým štítem U zlatého hada, který se dodnes nezměnil. Dalšími majiteli byli lékárníci Vilém Hieke, Matyáš Bernt, v letech 1858–1861 Antonín Zinek. Pak ji postupně dědili jeho tři synové Antonín, Vilibald a Josef, který zemřel roku 1889. Na přelomu století ji zakoupila dvojice magistrů Vladimír Práchenský a Alexandr Barth, kteří ji roku 1906 přenesli na dnešní místo. PhMr. Zdeněk Jirkovský zakoupil v letech 1919 a 1923 dvě třetiny lékárny, zbylou část od dědiček po magistru Práchenském v roce 1934 koupily sestry Emina a Jana Ostrčilovy. Mladší z nich, provdaná za PhMr. Jiřího Poláška, získala roku 1941 celou lékárnou. Za totality provozovala lékárnou Medika, n. p. Jana Polášková získala v restituci zpět zařízení lékárny, které roku 2005 zdědila její dcera Ing. Jana Kaucká.

V roce 1906 byla tedy lékárna přenesena do právě hotového obchodního a činžovního domu, který pro sebe navrhl v roce 1904 architekt a stavitel František Buldra. Tradiční rodinnou verzi, že lékárna byla přestěhována i s původním nábytkem z leštěného a zlaceného ořechového dřeva z roku 1832, podepřel i restaurátor Jiří Vaněk, který zde pracoval v 80. letech 20. století. Zařízení bylo upraveno do nového prostředí. Dva pilíře,

rámující otevřený vstup do laboratoře, byly obloženy dřevem s nikami, průčelní regál se zrcadlem byl zasunut do laboratoře, čímž byla officína iluzívně prodloužena a zároveň byla docílena snadná komunikace do dalších místností po obou stranách. Tára byla rozšířena, do vpadlé výplně nad hlavní římsu byly osazeny hodiny, patrně dodatečně doplněné na sloupkové. Jedinečný motiv řemenu z ohýbaného dřeva jako pilastru horní části repositorií, odvážný prvek probouzející se moderny, pochází už také z této doby. Práce provedla firma O. Piesch. Lékárna byla uvedena do provozu 28. března 1907.

V letech 1934 a 1935 byla na fasádě povolena reklama. O dva roky později navrhl jeden z významných pražských architektů meziválečného období, žák vídeňského profesora Otto Wagnera, František Roith (1876–1942) spolu s Ing. Zdeňkem Nucem nový zcela prosklený vstup do lékárny v přízemí, obloženém travertinem. Konstrukce z nerezavějící oceli byla osazena začátkem září, ale sklářská firma, které byla práce původně zadána, si nakonec na odvážné řešení netroufala, takže bylo nutno hledat novou. Volba padla na firmu Orlický, která v říjnu 1937 portál precizně provedla. František Roith v Praze projektoval mimo jiné také budovu Městské knihovny na Mariánském náměstí v Praze čp. 98/I s mimořádně řešeným primátorským bytem (1926–1930), objekt Ministerstva zemědělství na Těšnově čp. 65/II (1929–1932), dům šekového úřadu na nároží Štěpánské ulice a Václavského náměstí čp. 796/II (1931) a dvě nové budovy pro ministerstvo financí v Letenské ulici čp. 525/III a na Dražického náměstí čp. 63/III (1926), abychom jmenovali alespoň jeho nejdůležitější realizace. Rozhodně je velmi pozoruhodné, že pro architekta takového formátu byla zajímavá tak nepatrná zakázka, jako je lékárenský portál. Při této příležitosti byla officína zrenovována. Nábytek zrestauroval novoměstský truhlář, pozlačovač a také rámař pan Had, který měl dílnu v ulici V jámě. Nová podlaha byla mozaiková.

Portál lékárny, návrh: arch. František Roith z r. 1937

V letech 1984–1986 proběhla další úprava lékárny, jak ji známe dnes, s výraznou dispoziční změnou podle návrhu architektů Vlčka a Juránka z roku 1982. Officína byla rozšířena východním směrem, Roithův funkcionalistický portál byl nemilosrdně odstraněn a nahrazen novým řešením arch. Jaroslava Mayera a doplněn skleněným závětrím jeho syna. Podlaha byla pokryta mramorovými deskami. Officína byla uzavřena, do laboratoře vedou dva vchody bez dveří za tárou. Obnovou a úpravou nábytku byl pověřen restaurátor Jiří Vaněk, který, jak už víme, potvrdil, že dřevo pochází z 1. poloviny 19. století. Restaurátor vytvořil nové taburety místo dvou biedermeierových nůžkových křesel, odcizených v roce 1960, a doplnil řadu dřevěných stojatek kopiemi. Doplnit bylo třeba také repositoria bez zrcadla a postranních nik. Tára má dnes téměř dvojnásobnou šířku, zaoblené boční stěny a nové

zásuvky. Pouze střední část táry s intarzovaným hadem v šestihranném poli je klasicistní. Ve spodní části byla vytvořena větrací mřížka na zabudované ústřední topení.

Všechny stojatky – skleněné, porcelánové z Lokte a Březové (tehdy Pirkenhammer) a dřevěné, původní i kopie, jsou opatřeny malovanými štítky s motivem hada, štítu lékárny,

Současný stav interiéru lékárny (foto: Hana Černá)

který obtáčí vavřínové zelené ratolesti. Ratolesti zde symbolizují vítězství nad smrtí, had je na znamení věčnosti zahryznut do svého ocasu. Jen hyalitové stojatky mají prosté nápisy. Všechny porcelánové stojatky na nízkých nožkách jsou uloženy v muzeu v Kuku. Stejným motivem jsou kolem ciferníku vyzdobeny i hodiny. Stojí na nohách se zlacenými drápy a jsou rámovány čtyřmi dvojicemi sloupků po stranách. Ve vrcholu je zlacený orel. Výzdoba štítků protáhlého ledvinkového tvaru na zásuvkách

se omezila jen na hada bez vavřínu.

Ačkoli byl mobiliář této lékárny navržen na prohlášení za kulturní památku už v roce 1992, došlo k tomu až v roce 2010. Ale to už se schylovalo k další přestavbě oficíny. Časopis Pražan v listopadovém čísle z roku 2009 přinesl zprávu Jana Hrdiny pod titulkem Radnice Prahy 1 zabila Zlatého hada. Řetězec Dr. Max, provozovaný holdingem Česká lékárna, nabídl o 5 tisíc Kč měsíčně více než Dr. Bermanová... Všichni jsme byli přesvědčeni, že budeme čelit úsilí o vylizení prostoru.

Motiv řemene z ohýbaného dřeva na repozitoriích v oficíně (foto Hana Černá)

Na štěstí byl rekonstrukcí lékárny pověřen Ing. arch. Michal Flašar, CSc., zkušený specialista na lékárenské interiéry, který přistoupil ke změnám s velkou citlivostí. Návrh nového portálu (plány z roku 2010) vychází z Roithovy realizace z roku 1937, ale bude se lišit použitím tepelně izolačního bezpečnostního dvojskla, které si vyžádá nosnou konstrukci s taženými hliníkovými profily. Madla dveří dvou vstupů budou z leštěné mosazi. Uvnitř bude odstraněna dělící příčka, která byla předem důkladně prozkoumána. Repozitoria, stojící dosud při této příčce, budou posunuta ke zdi bývalé kanceláře. Na stěně proti vstupu budou dva úseky repozitorií doplněny replikami stávajících. Dvojitá úroveň podlah bude srovnána, kamenná dlažba bude doplněna. Strop bude sjednocen posunutím fabionu a štukového zrcadla. Tára bude ponechána a její zmenšená kopie bude ještě sloužit v rozšířené části

oficíny.

Zařízení oficíny tedy od roku 1832 podstoupilo stěhování v roce 1906, kdy bylo uzpůsobeno novému prostoru a dvojnásobné rozšíření oficíny v letech 1937 a 1984–1986. Každý zásah přináší poškození, především při rozebírání repositorií, a dochází k narušení autenticity památky, i když to není na první pohled viditelné. Na druhou stranu je nutno vysoce ocenit, že vedení řetězce Dr. Max se ani nepokusilo přijít s požadavkem o odstranění mobiliáře a jeho nahrazení typizovaným nábytkem. Dokonce se po rekonstrukci vrátí na svá místa všechny stojatky.

Ještě několik poznámek. Bohužel Dittrichova lékárna z domu čp. 219/III v Nerudově ulici na Malé Straně už musela opustit Prahu a přilehlé farmaceutické muzeum bylo zlikvidováno. Provozovatel – Národní muzeum – odmítl platit stále se zvyšující nájem. Vše bylo sice převezeno do Kuksu, ale pochybuji, že k radosti pana doc. RNDr. PhMr. Václava Ruska. Teď se stahují mračna nad mobiliářem z roku 1925 v Lékárně na Harfě, protože paní PhMr. Zuzana Drozdíková odchází do penze. A na závěr trochu optimismu: Ministerstvo kultury se rozhodlo po sedmi letech od podání návrhu, prohlásit Lékárnu pod Vyšehradem včetně celého domu za kulturní památku.

RAKOUSKÝ PROVINCIÁLNÍ LÉKOPIS (1774–1820)

Pavel Drábek

Osobním lékařem císařovny Marie Terezie byl Gerhard van Swieten (1700-1772), který též reformoval rakouské zdravotnictví. Rakouská monarchie v tu dobu zahrnovala i některá vzdálená území, např. Halič, Lombardii, dnešní Chorvatsko a také Rakouské Nizozemí (v přibližném rozsahu dnešní Belgie a Lucemburska). V r. 1770 vyšel Generální zdravotní normativ, jímž bylo v celé monarchii sjednoceno zdravotnictví a jehož součástí byla instrukce pro lékárníky. V ní byla uvedena povinnost dodržovat dispensatoria a také lékopis, který se připravuje.

V rámci monarchie platila tehdy dvě dispensatoria: pražské z r. 1750 a vídeňské z r. 1770. Vídeňské se stalo základem pro přípravu chystaného lékopisu, který latinsky vyšel v r. 1774 pod názvem *Pharmacopoea Austriaco-provincialis*. V následujících letech vyšel pak ještě s různými úpravami znovu (1775, 1778, 1780, 1784, 1787, 1790 a 1794). Mimo to byl vždy vydáván též německy a byl také přeložen do italštiny a do vlámštiny.

Jeho prvními autory byli dva lékaři: protomedikus A. Störck (1731-1803) a profesor chemie a botaniky N. J. Jacquin (1727-1817) pocházející z Holandska a dále se na přípravě podílel vídeňský lékárník J. J. Well (1725-1787). Později se práce na lékopise účastnili též další vídeňští odborníci a to Jacquinův syn Joseph Franz Jacquin, dále proděkan Lékařské fakulty J. M. Schosulan a lékárníci W. Czerny, J. Basgetha a C. J. Offermann.

Provinciální lékopis měl dvě části. První se nazývala *Materia pharmaceutica* (v posledním vydání byl její obsah zredukován a název byl opraven na *Materia medica*). Obsahovala jednak seznam používaných surovin, název přípravku, k jehož přípravě tato surovina sloužila, dále chemické symboly a značky, míry a váhy, stať o sběru léčivých rostlin a podrobné vysvětlení chemických a farmaceutických termínů. Seznam surovin měl v prvním vydání 526 položek, v posledním jich bylo jen 296. Desetinu z nich tvořila anorganická léčiva, další desetinu léčiva živočišného původu a zbytek byly rostlinné drogy. Kromě latinského názvu (jednak starého a také tehdy nového podle Linného systému) bylo uvedeno i německé jméno a případně též jeho rakouská varianta.

V druhé části, nazvané *Medicamentorum praeparationes*, byla sbírka předpisů seřazených podle abecedy. Z původních 1618 článků, které byly ve vídeňském dispensatoriu, jich autoři lékopisu nejprve vybrali asi jen 450, které většinou přepracovali. Často snížili počet ingrediencí (např. na polovinu, někdy i méně), upravili postup přípravy a někdy novelizovali názvy článků. Doplnili také nové články a tak v prvním vydání provinciálního lékopisu bylo uvedeno celkem 503 článků. S úpravami lékopisu pokračovali i v dalších vydáních a nakonec v posledním vydání zbylo jen 399 článků.

Jako ukázkou tehdejších léčiv uveďme příklady některých zvláštností a změn v receptuře:

Mezi vodami byly zařazeny také některé nálevy, suspenze (*Aqua perlarum*) i kyselina dusičná (*Aqua fortis*). Lektvary (*Electuaria*) byly kašovitě směsi prášků a medu, případně

sirupu nebo šťávy. *Electuarium antifebrile* mělo až na jednu výjimku (chinová kůra) v lékopise zcela jiné složení než ve vídeňském dispensatoriu. Náplasti obsahovaly pryskyřice, tuky, slizy, šťávy z rostlin i živočišné drogy (kantaridy). Asi do poloviny z nich se přidávaly sloučeniny olova.

Tabulka 1: Stručný přehled o změnách počtů u vybraných lékových forem

Léková forma	Vídeňské dispensatorium	Provinciální lékopis 1774	Provinciální lékopis 1794
<i>Aquae</i>	222	51	39
<i>Electuaria</i>	48	15	8
<i>Emplastra</i>	51	29	20
<i>Extracta</i>	92	35	34
<i>Pilulae</i>	48	9	4
<i>Spiritus</i>	77	26	28
<i>Syrupi</i>	70	33	28
<i>Unguenta</i>	58	27	22

Všeobecný pokles počtu druhů tvarově specifických lékových forem se projevil i u pilulek. Převažovaly pilulky projímavé, nejstarší byly *Pilulae Rufi*, které pocházely z antiky a byly původně používány proti moru. Mezi lihy byl také analgetický přípravek *Spiritus salis amoniaci lavandulatus* (německy *Prager Wasser*), připravovaný původně destilací, později rozpouštěním salmiaku v levandulovém lihu. Brodium pro sirupy se připravovalo varem, digescí, macerací nebo jako nálev a svařovalo se s cukrem. Med se přidával jedině do lékořicového sirupu. U mastí byla výrazně omezena sádla a sníženy počty ingrediencí. Např. *Unguentum fuscum* měla v provinciálním lékopise zcela jiné složení, než ve vídeňském dispensatoriu. Nově zavedená *Ung. Neapolitanum seu mercuriale* obsahovala 25 % kovové rtuti, která se 60 hodin roztírala ve směsi vepřového sádla a jeleního loje.

V lékopise byly v menším počtu zastoupeny též další lékové formy, např.: balzámy, čaje, emulze, elixíry, esence, julepy, laudana, lizy, medy, octy, odvary, morsulky, nálevy, povidla, prášky, rotulky, roztoky a trocišky.

Kromě různých lékových forem byly do provinciálního lékopisu zařazeny také chemické přípravky. Z původních 210 druhů těchto přípravků, obsažených ve vídeňském dispensatoriu, jich bylo vybráno do prvního vydání provinciálního lékopisu jen 70. Nejčastěji byly uvedeny sloučeniny antimonu, rtuti a železa. V posledním vydání z roku 1794 bylo zařazeno 60 chemických látek a u nich bylo formou synonym zavedeno nové názvosloví podle francouzského vzoru. Např. octan olovnatý se nazýval *Acetis plumbi*, dusičnan stříbrný *Nitras argenti* a síran draselný *Sulfas lixiviae*. O tuto změnu se zasloužil patrně J. F. Jacquin, který se krátce předtím vrátil z pobytu ve Francii.

Provinciální lékopis platil do roku 1820. Poslední vydání pražské sazby k tomuto lékopisu je z r. 1819, ale to se spíše už řídilo rakouským lékopisem *Pharmacopoea Austriaca*. Ten byl zaváděn postupně již od roku 1812 a v roce 1820 jím byl provinciální lékopis zcela nahrazen.

SVATÝ PANTALEON – PATRON LÉKÁRNÍKŮ A OCHRÁNCE NEMOCNÝCH

Robert Jirásek

Středověký člověk nedisponoval mnoha možnostmi jak ulevit tělu od bolestí a přinést duši útěchu a klid. Proto v dobách nesnází a zdravotních obtíží vzýval a modlil se ke křesťanským světčům. Jedním z méně známých pomocníků trpících a zároveň patronem lékárníků je svatý Pantaleon.

Nemocní hledali u kanonizovaných mužů a žen pomoc při určitých chorobách a hluboká víra v Boha a zázraky (uzdravení) uskutečněné prostřednictvím svatých propojovala medicínu s teologií. Postupně vznikala „specializace“ svatých na tu či onu potíž (na oční nebo krční neduhy, odontalgii, cefaleu, epilepsii, mor atd.), často na podkladě záslužného činu vykonaného za života nebo způsobu či okolností mučednické smrti. Byl-li ohrožen život pacienta, doufalo se v ochranu poskytovanou celým společenstvím svatých a světic.

Císařův osobní lékař

Svatý Pantaleon

Své patrony a přímluvce však měli (a mají) též představitelé léčitelských profesí – lékaři a lékárníci. Jedním z nich je i svatý Pantaleon. Jeho život a skutky jsou historicky doloženy. Narodil se otci-bezvěrci a matce-křesťance. Medicínské vzdělání získal v Nikomédii (dnešní Izmit v Turecku). Sám byl obrácen na katolickou víru poté, co po přímluvách k Bohu vrátil k životu dítě uštknuté hadem. Svého času byl osobním lékařem pohanského císaře Maximiliána. Legenda praví, že kvůli moudrosti, dovednostem a vynikajícím léčitelským úspěchům jej závistiví kolegové obžalovali z vyznávání křesťanství, a jelikož se po přivázání k olivovníku přes nejrůznější druhy trýznění odmítl zřici víry, byl nakonec roku 305 n. l. nemilosrdně sťat.

Čtrnáct pomocníků

Svatý Pantaleon byl v Orientu uctíván ještě dříve než v západní Evropě. V Českých zemích jej zahrnujeme do rodiny „Čtrnácti pomocníků v nouzi“ (vedle Cyriaka, Blažeje, Erasma, Kryštofa, Víta, Barbory, Eustacha, Achacia, Jiřího, Jiljí, Dionysia /Divíše/, Markéty Antiochijské a Kateřiny Alexandrijské) vzývaných v nebezpečí, v době válek a epidemií. Někdy je k nim připojována Panna Marie coby patnáctá příslušnice „rodiny“.

K předmětům, s nimiž je sv. Pantaleon výtvarně zobrazován (tzv. atributy) patří měšťanský oděv či doktorský talár a baret, pyxidy, resp. lékárenské stojatky – nádoby na

masti a léčivé oleje, případně klystýrová stříkačka a olivová ratolest či ruce přibité hřeby nad hlavou. Nemocní se dovolávali jeho slitování zejména při bolestech hlavy; o jeho přímluvu stály též kojné (po sražení hlavy katem prý z ran vytrysklo na místo krve mléko).

Upomínky na sv. Pantaleona

Za ohniska Pantaleonova kultu jsou dodnes považována města Istanbul (Konstantinopol, Cařihrad), Řím, Ravello, Benátky a Kolín nad Rýnem, kde jsou též přechovávány jeho ostatky. V našich končinách mu byla zasvěcena rotunda v Pustiměři, vyobrazen je ve štítu repositoria barokní jezuitské lékárny vystavené v českokrumlovském Regionálním muzeu a v katedrále Nanebevzetí Panny Marie v Kutné Hoře – Sedlci, konkrétně v kapli zasvěcené Čtrnácti pomocníkům. Spolu se sv. Kosmou a Damianem (také patrony lékárníků, lékařů, ale též ranhojičů /chirurgů/, zubařů, lazebníků, drogistů a cukrářů) sv. Pantaleon někdy vytváří tzv. ustálenou skupinu. V Benátkách je dochován Veroneseho obraz (z roku 1587) zachycující uzdravení dítěte sv. Pantaleonem.

KULTURNÍ AKTIVITY JAKO SOUČÁST ŽIVOTNÍHO STYLU – RODINA LÉKÁRNÍKA OTAKARA ŠTORCHA ST. A JEHO SYNŮ KARLA ŠTORCHA A OTAKARA ŠTORCHA-MARIENA

Ladislav Jouza

Nakladatel, básník, prozaik, galerista a kulturní publicista Otakar Štorch-Marien se významně zapsal do dějin české kultury. Pocházel z lékárnické rodiny Otakara Štorcha st. a

Rodina lékárníka Otakara Štorcha st., zleva syn Karel, manželka Anna, Otakar st., dcera Anna a syn Otakar, asi 1915. Soukromá sbírka.

jeho bratr Karel také převzal otcovo povolání. Štorchova rodina v duchu dobových tradic pěstovala různé kulturní zájmy vedle dalších veřejných a podnikatelských aktivit.

Otec Otakara Štorcha st. byl středoškolský profesor a chemik **Leopold Štorch** (1837–1914), který svou profesní kariéru zahájil roku 1861 jako suplující učitel na První české reálce v Praze.¹ V roce

1864 městská rada v Rakovníku schválila jeho žádost o přijetí na místo učitele chemie ve zdejší reálné škole.² Leopold se v novém bydlišti zapojil do veřejného života. Jako dobrý zpěvák vstoupil do zpěváckého spolku a působil v jeho výboru.³ Asi v roce 1871 se vzdal učitelství a pokusil se uplatnit své odborné předpoklady v cukrovarnictví, které tehdy prožívalo nebývalý rozvoj. Pracoval nejdříve jako chemik v cukrovaru v Novém Bydžově a pak v Ronově u Nymburka (dnes Oskořínek). Nové živobytí ho však neuspokojovalo, a proto se vrátil k učitelské dráze. V roce 1874 opět nastoupil na místo učitele chemie na vyšší reálné škole v Rakovníku.⁴

V roce 1880 byl zvolen do zdejšího městského zastupitelstva.⁵ Při jeho zasedání o dva roky později podpořil provedení opravy kostela sv. Bartoloměje a dalších historických

¹ PNP, fond Otakar Štorch-Marien, bez inv. č. Vzpomínky Anny Pokorné, roz. Štorchové, duben 1972 (kopie v držení Ing. Otakara Štorcha).

² Jan ČERNÝ (ed.), *Rakovnické paměti 19. století*. Zápisky Františka Hovorky. Kronika Ferdinanda Malce, Rakovník 2010, s. 63, 108, 269.

³ Tamtéž, s. 283, 284.

⁴ Tamtéž, s. 328, 332.

⁵ Tamtéž, s. 342–343.

památek města, načež byl zvolen do komitétu, který měl na tyto práce dohlížet.⁶ Rozsáhlá oprava kostela a jeho regotizace byla provedena podle plánů architekta Josefa Mockera. Leopold dále pracoval v Hospodářsko průmyslovém spolku pro krajinu rakovnickou a jako chemik vstoupil do Společnosti pro průmysl chemický v království Českém. Rakovník mu však již nenabízel možnost dalšího služebního postupu, a proto v roce 1895 odešel do Pardubic, kde se v předešlém roce uvolnilo místo ředitele c. k. vyšší reálné školy. Po odchodu na odpočinek se v roce 1907 nedlouho před svou smrtí přestěhoval s manželkou a jednou dcerou do Prahy.

V rodině váženého pana profesora se narodilo celkem deset dětí, z nichž některé záhy zemřely. V pořadí čtvrtý syn Leopold (1877–1949) se vydal na otcovu dráhu středoškolského profesora. Další dva Leopoldovi synové, kteří se dožili dospělého věku, se stali lékárníky. Nejmladší z dětí **PhMr. Gothard Štorch** (1883–1935) provozoval lékárnu v Bechyni a ke konci života působil patrně v pražské lékárně Na Pohořelci.⁷ Druhorozený syn **PhMr. Otakar Štorch st.** (1871–1929) se narodil ještě za otcova působení v novobydžovském cukrovaru. Svou lékárnickou praxi zahájil roku 1886 v Rakovníku. Odtud také pocházela jeho manželka Anna (1873–1939), dcera advokáta JUDr. Karla Wolfa, se kterou se oženil 17. listopadu 1896 v Praze. V téže době začal vést jako odpovědný provizor lékárnu U zlatého slunce ve Vodňanech, kterou dlouho vlastnila rodina lékárníka a spisovatele Františka Heritese (1851–1929). Jeho otec Antonín Karel Herites (1819–1883) byl lékárníkem ve Vodňanech od roku 1843 do své smrti. Syn František Herites převzal lékárnu v následujícím roce. Přestože byl roku 1892 zvolen purkmistrem ve Vodňanech, o čtyři léta později se rozhodl dát přednost spisovatelskému řemeslu a odešel do Prahy.⁸ Lékárnu nakonec získal otec nevěsty Otakara Štorcha JUDr. Karel Wolf (1828–1900), tehdy již bydlící v Praze, který tak zajistil novomanželům existenci.

Na tomto místě poznamenejme, že bratr Otakarovy manželky, **PhMr. Karel Wolf** (1877–1955) studoval také farmacii. Podle vzpomínek se mohl spoléhat na finanční zázemí vybudované otcem, a proto nejdříve pracoval jen sezónně v lázeňských lékárnách. V zimě bydlel u své matky Boženy Wolfové, roz. Kratochvílové (1851–1927) v Praze a vypomáhal v některé pražské lékárně. Po první světové válce pracoval na několik let magistrem v lékárně v Prachaticích, než dostal lékárenskou koncesi v Teplicích a v Nádražní ulici čp. 21 si zařídil vlastní lékárnu „Hygiea“. Jako sudetskému Němci mu nebylo dopřáno zde dožít. V květnu roku 1945 byl sice považován za zdravotníka a člověka politicky neangažovaného, a mohl tak ještě několik měsíců pracovat ve své bývalé lékárně. Nakonec však musel opustit území republiky a byl odtransportován na území pozdějšího západního Německa.⁹

---

⁶ Tamtéž, s. 347.

⁷ PNP, fond Otakar Štorch-Marien, bez inv. č. Vzpomínky Anny Pokorné, roz. Štorchové, duben 1972.

⁸ Lékárnu původně odkoupili od Heritese dva nelékárníci – Karel Klinger a Rudolf Híkisch, a téhož dne ji pronajali PhMr. Josefu Maděrovi, rodákovi z Jistebnice u Tábora.

<http://www.lekarny.zdravcentra.cz/vodnany/historie.xsl>.

⁹ PNP, fond Otakar Štorch-Marien, bez inv. č. Vzpomínky Anny Pokorné, roz. Štorchové, červen 1972; Otakar ŠTORCH-MARIEN, *Tma a co bylo potom*. Paměti nakladatele Aventina III, Praha 1993, s. 268.

Štorchovu vodňanskou lékárnou i po Heritesově odchodu téměř dennodenně navštěvoval význačný spisovatel Julius Zeyer při svých pravidelných procházkách. Pan lékárník byl jistě rád, když Zeyer kmotroval jeho prvorozenému synovi Otakarovi ml., jenž se ve Vodňanech narodil. Zeyerovy knihy pak ve Štorchově domácnosti zaujímaly čestné místo. Podle vzpomínek si Zeyer zvláště pochvaloval tvarohový koláč od paní Štorchové, který také chutnal Mikoláši Alšovi při jeho občasných návštěvách Vodňan. Je zajímavé, že spisovatelova osobnost tak zaujala Otakara Štorcha ml., že se později jeho dílo stalo tématem Otakarovy disertační práce. Život ve Vodňanech by pro mladého lékárníka býval byl příjemný, avšak negativně se ho dotýkaly spory dvou místních lékařů, MUDr. Roušavého a MUDr. Opatrného.¹⁰

Otakar Štorch st. se nakonec rozhodl v roce 1900 přestěhovat s rodinou do Kolína, kde do své smrti vedl lékárnou „U černého orla“ na Karlově náměstí v domě U Bílé Labutě čp. 89. Později tento dům manželé Štorchovi koupili. V Kolíně se jim narodil další syn Karel

Reklama lékárny U černého orla v Kolíně. Soukromá sbírka.

(1900–1965) a dcera Anna (1907–1999), provdaná Pokorná. Štorch-Marien v dospělosti vzpomínal na otcovo poutavé vyprávění pohádek. „*Nebyly to jen vyčtené věci – byly to celé světy báječných fantasií, jež jsme bez dechu poslouchávali, my malí, celé hodiny.*“ Pan lékárník se záhy zařadil mezi vážené kolínské občany. Vedl svou prosperující lékárnou, pracoval v profesním sdružení lékárníků – v Klubu českých farmaceutů, jehož byl také starostou, a vystupoval jako obhájce jejich stavovských práv. Při kutnohorském sjezdu českých farmaceutů v květnu 1905 přivítal v Kolíně výlet Klubu, pro který zorganizoval zajímavou prohlídku města a některých chemických a potravinářských firem.¹¹ Věnoval se také různým podnikatelským aktivitám. Působil jako předseda ředitelství Spořitelny města Kolína a byl akcionářem továrny na cukrovinky a čokoládové zboží „Kolinea“. Po vzniku republiky se podílel na založení Alchymy, akciového nákupního a výrobního družstva čs. lékárnictva v Kolíně. Firma se však záhy ocitla ve finančních problémech a musela být zrušena. Její krach těžce postihl i PhMr. Štorcha.

Zmínit musíme i další stránky Štorchova zapojení do veřejného života. V obecních volbách v letech 1902, 1906 a 1910 byl pravidelně volen za náhradníka městského zastupitelstva a v roce 1913 za člena okresního zastupitelstva v Kolíně. Vstoupil do řady kolínských spolků, např. v letech 1903 až 1910 byl předsedou zpěváckého spolku Dobroslav a 1912 až 1917 místopředsedou Literárního spolku. Podporoval také své syny v jejich společenských a kulturních zájmech. V nekrologu pro Literární rozhledy Štorch-Marien o

¹⁰ Otakar ŠTORCH-MARIEN, *Sladko je žít*. Paměti nakladatele Aventina I, Praha 1992, s. 13–15; Otakar ŠTORCH-MARIEN, *Mé Vodňany*, in: *Vodňany a Vodňansko* 3, 1971, s. 34–36.

¹¹ *Sjezd českých farmaceutů*, in: *Národní listy*, roč. 45, č. 126, 9. 5. 1905, s. 3.

svém otci uvedl: „A právě tomu jeho velkému smyslu pro kulturu, jeho životnímu idealismu, připravivšímu mu mnohou těžkou a trpkou chvíli – mám co děkovat i za své Aventinum.“

V roce 1919 otec Otakar st. svolil, že jeho syn Otakar ml., tehdy studující filozofickou fakultu Univerzity Karlovy, může s podmínkou, že toto studium dokončí, začít vydávat knihy a otevřít si nakladatelství. Současně mu na počátku pomohl finančně a aspoň zčásti i svými známostmi, např. se spisovatelem Jaroslavem Mariou (občanským jménem JUDr. Jaroslavem Mayerem, pocházejícím z Rakovníka) nebo kolínským knihkupcem Josefem Kaškou.¹²

PhDr. Otakar Štorch-Marien (1897–1974) již od gymnaziálních let dychtivě vnímal kulturní podněty Kolína a projevoval všestranný zájem o literaturu a umění. Během studia na Karlově univerzitě se zapojil do činnosti Kolínského klubu mladých, literárně tvořil a záhy se rozhodl knihy i vydávat. Ještě jako student vykročil na nejistou dráhu pražského nakladatele. Díky svému rozhledu, činorodosti a příznivým podmínkám získal několik výrazných spolupracovníků, připomeňme bratry Karla a Josefa Čapka, a začal budovat ambiciózní nakladatelství Aventinum, které patřilo mezi přední nakladatelské podniky meziválečné Československé republiky. Aventinum vydávalo soudobou původní i překladovou beletrii, sebrané spisy řady autorů a ze zřetele neztrácelo ani literaturu naučnou. Ovlivňovalo i film, divadlo a hlavně moderní výtvarné umění. Štorch-Marien, jenž se rád přátelil s výtvarníky a obdivoval moderní umění, v roce 1927 otevřel v novém sídle firmy v Purkyňově ulici Aventinskou mansardu, výstavní síň spojenou s prodejnou grafiky, bibliofilii a uměleckých publikací a s čítárnou uměleckých časopisů.

Bohužel v roce 1931 se nakladatelství dostalo do finančních problémů a nakonec o tři léta později zaniklo v konkurzu. Štorch-Marien těžce postižený touto katastrofou postupně obnovoval své renomé. Na podzim roku 1945 zahájil činnost nového nakladatelství Aventinum, které chtěl orientovat především na umělecké publikace a literaturu faktu. Nakladateli se podařilo realizovat jen část svých plánů, neboť Aventinum bylo v březnu roku 1949 znárodněno. Štorch-Marien pak v letech 1950 až 1961 pracoval jako knihkupec.¹³ Vrátil se také k vlastní tvorbě, mj. napsal historický román *U zlaté bohyně* (1965), jenž čerpal inspiraci z kolínských dějin, a zejména připravil k vydání trojdílné Paměti nakladatele (*Sladko je žít, Ohňostroj, Tma a co bylo potom*, 1966–1972).

Jeho mladší bratr **PhMr. Karel Štorch** (1900–1965) se již během gymnaziálních studií zapojil do studentského spolku, který nebyl úředně povolen a jehož členové si potrpěli na romantickou konspiraci. Po vzniku Československé republiky se s nadšením podílel na činnosti Kolínského klubu mladých. Hrál jako ochotník v divadelních hrách, které také režíroval, a zajímal se o literaturu. V Kolíně roku 1923 režíroval českou premiéru význačné protiválečné hry *Až přijde čas* od Romaina Rollanda z období burské války.¹⁴ Toto představení, ve kterém měl i jednu z hlavních rolí, odpovídalo jeho světonázorovému založení. Sám pokrokářsky uvažoval o nenásilné revoluci za lidské štěstí, inspirovanou

¹² Otakar ŠTORCH-MARIEN, *Sladko je žít. Paměti nakladatele Aventina I*, Praha 1992, s. 60–61, 67, 70–72.

¹³ *Aventinská mansarda, Otakar Štorch-Marien a výtvarné umění*, Praha [1990], 128 s.; Aleš ZACH, *Stopami pražských nakladatelských domů*, Praha 1996, s. 36–40, 42, 48, 53.

¹⁴ Otakar ŠTORCH-MARIEN, *Sladko je žít. Paměti nakladatele Aventina I*, Praha 1992, s. 51; *Almanach Studentského kolínského klubu mladých 1898–1923*, Kolín 1924, s. 11.

principy lásky člověka k člověku.¹⁵ Jeho mladou generaci vzrušovaly nové pohledy na sociální otázky a reformu společnosti, poznamenané první světovou válkou. Karel, pracující ve vedení Kolínského klubu mladých, se účastnil veřejných polemik ohledně zájmu studentů o levicové názory, jenž jim byl vytýkán především některými představiteli místní organizace národní demokracie. Své názory i literárně vyjádřil. Dvě knihy mu vyšly v nakladatelství jeho bratra (román *K povstání*, 1921; divadelní hra *Narození*, 1924) a jednu vydal v Kolíně (*Sekretář doktora Vánery píše*, 1930). V Rozpravách Aventina uveřejňoval i referáty o současné literatuře. Po ukončení vysokoškolských studií se vrátil do Kolína a vypomáhal v otcově lékárně na Karlově náměstí. Nadále režíroval divadelní představení, nyní zejména pro Dělnickou akademii. Přednášel a působil v Okresním osvětovém sboru. V roce 1931 byl zvolen za sociální demokracii do obecního zastupitelstva. Po otcově smrti převzal lékárnu a v duchu rodinné tradice vyvíjel i další podnikatelskou činnost. Vyráběl a prodával různé farmaceutické přípravky (např. proti hemeroidům, astmatu a další uklidňující či povzbuzující preparáty), přičemž úzce spolupracoval s MUDr. Josefem Ševčíkem. V roce 1935 prodal lékárnou, na níž měla i vdovský podíl matka Anna, manželovi své sestry Anny, **PhMr. Jaroslavu Pokornému** (1896–1959).¹⁶ Karel Štorch po prodeji kolínské lékárny odešel do Prahy, neboť koupil Kalinovu lékárnou uprostřed Václavského náměstí (č. 35). Lékárnu v roce 1937 výrazně modernizoval a rozvíjel i nadále výrobu různých léků a kosmetiky.¹⁷ Na konci následujícího roku si pro tuto speciální výrobu pronajal od bratra Otakara čtyři místnosti bývalého Aventina v Purkyňově ulici.¹⁸ Zároveň byl zvolen předsedou právě ustanoveného Svazu výrobců léčiv.¹⁹ Ovšem přes svůj původně deklarovaný zájem o další literátskou činnost se mu již nedostalo klidu k umělecké tvorbě, ke které se chtěl vrátit v pozdějším věku.

---

¹⁵ Otakar ŠTORCH-MARIEN, *Sladko je žít*. Paměti nakladatele Aventina I, Praha 1992, s. 159–160.

¹⁶ PhMr. Jaroslav Pokorný od konce 20. let vedl lékárnou ve Vodňanech, kam se roku 1931 přivdala Anna Štorchová, Otakarova a Karlova sestra.

¹⁷ *Lékárna nové doby*, in: Pestrý týden, roč. 13, č. 3, 15. 1. 1938, s. 30.

¹⁸ Otakar ŠTORCH-MARIEN, *Tma a co bylo potom*. Paměti nakladatele Aventina III. Praha 1993, s. 204.

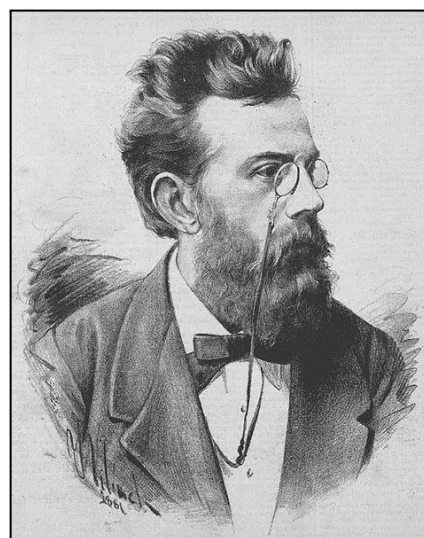
¹⁹ *V těchto dnech se ustavil v Praze*, in: Národní listy, roč. 78, 1938, č. 352, 23. 12. 1938, s. 7.

LÉKÁRNA A LÉKÁRNÍK V DÍLECH ČESKÝCH SPISOVATELŮ-FARMACEUTŮ

Vladimír Kropáč

Spisovatelem nebo básníkem se stane člověk zcela náhodně. Zjistí, že musí písmem a slovem sdělit nějakou událost, prožitek nebo poznání. Začne psát už v dětství, nejčastěji v mládí a pak ve zralém věku, kdy již vykonává nějaké zaměstnání. Mezi spisovateli se objevují snad všechna povolání jak úředníci, řemeslníci, dělníci, učitelé, lékaři a konečně i lékárníci. Ke klasikům české literatury dnes už patří magistři farmacie František Herites, Jaroslav Bednář, Amalie Kutinová, spisovatelé, povoláním lékárníci.

František Herites se narodil 27. 2. 1851 ve Vodňanech v rodině místního lékárníka. Navštěvoval gymnázium v Písku a pak pokračoval ve studiu farmacie na universitách v Praze a Štýrském Hradci. V r. 1883 převzal lékárnu po svém otci v domě na náměstí. V té době byl i jeden čas starostou města Vodňan. Podnikal cesty do Dalmácie, Itálie a v r. 1893 pobyl delší čas v Americe. Jeho lékárenská praxe nebyla příliš úspěšná, více psal, než míchal masti, zadlužil se a byl nucen lékárnu v r. 1896 prodat.

František Herites

Odchází do Prahy, kde pracuje jako revizor lékárenských účtů, je také sekretářem lékárnického grémia a redaktorem Časopisu českých lékárníků a u toho zůstal až do penze. Zbytek života trávil střídavě v Praze a Vodňanech. Zemřel v Praze v r. 1929 a je pochován ve svém rodišti. Psal povídky a fejetony z maloměstského prostředí a je zařazován do lumírovské generace po bok V. Vrchlického, J. V. Sládka a J. Zeyera. Jeho novela „Tajemství strýce Josefa“, která vyšla v r. 1882, zobrazuje osudy jednoho z jeho předků z počátku 19 století.

Lékárenské prostředí Herites popisuje následovně: *„Nebyla v krátkém čase poznání Aeskalupova kuchyně její začazená černá klenba, podobná středověké čarodějně místnosti, nabyla tvářnost letní oblohy. Natřeny všechny regály i dubová tabule uprostřed krámu pozbyla svého sešlého rázu. Byly opraveny a vyčištěny starobylé cínové, skleněné a dřevěné schránky na léky a nápisy stářím málo čitelné, nahrazeny novými. Štítek nádoby každé byl bílý, v podobě srdce s červenými písmeny a okraj štítku tvořila arabeska v pestrých barvách. Láhev s vodou levandulovou oznamoval nejen nápis, ale také obrys bílého štítku, utvořený s kvetoucí byliny“.*

„Josef Perner uvedl nový pořádek. Znenáhla se vraceli staří zákazníci zejména po trzích výročních. Lékaři a nemocní obsluhování se vzornou pilností, svědomitostí jakost každé drogy zkoušena přesně, než dána z ruky.“

*Tichem lékárny za tebou, otče jdu jak somnambulní,
Barevnými skly a symfonií vůní, barokem zčernalých regálů jako hlavní lodí v kostele.
Jedy jsou bílé, bílí jsou andělé. Co možno změnit i ve smutném horoskopu.
Ve hvězdách psáno. Osude. Hvězdo má.
Květiny zde tlející ze severu a tropů, trpíte láskou jako já.
Atropin.
Prameny žárlivé pod čarou černých řas hrály si se srdcem.
Do srdce padl stín, Desdemona pod rukou Othela zas večer umřela.
Modrý blesk lásky v očích tragédky rozzářil atropin.*

*Mlčela lékárna, má poustevnická cela, k mým plachým slovům,
Zda neviděla, kam zbloudil alchymie um.
Snad duše jedů na bludné pouti odpovídají si.
Herby, záhadné sfingy a smutné sfingy a smutné květy.
Do smutných zásuvek uzavírám vás s povzdechem.
Vašeho světa vidět světy.*

Kdo napsal tyto verše? **Jaroslav Bednář**, básník a prozaik a také magistr farmacie. Narodil se 28. 9. 1889 ve Vysokém Mýtě v rodině advokáta. V roce 1907 ukončil sextu gymnázia a nastoupil předepsanou tříletou praxi v lékárně. V letech 1910-1912 studoval farmacii na UK v Praze a zde také toto povolání po celý život vykonával. První světovou válku

Jaroslav Bednář

prožil na italské frontě. V meziválečných letech ve své lékárně, která stála nedaleko ústí Vodičkovy ulice do Karlova náměstí. Tam za ním chodili F. Hrubín, K. Biebl, S. K. Neumann, J. Seifert. Po znárodnění lékárny pracoval v jiných pražských lékárnách. Zemřel 21. 1. 1976 v Praze.

Vrcholem jeho básnické tvorby je sbírka *Hvězdná tuláctví*, která vyšla v r. 1929 s ilustracemi J. Zrzavého. Ve verších zobrazuje svoji zkušenost a kruté zážitky na frontách války. Řada básní je inspirována motivy z lékařské praxe. Tragické zážitky z války vypovídá v románu „Červená země“, jehož první vydání je datováno rokem 1928. Válka je zde zobrazena v lazaretě za italskou frontou. Není tu jeden hrdina, ale různorodý kolektiv raněných vojáků, sanitářů, lékařů, sester různých národností. Svorníkem tohoto epického pásma je česká ošetřovatelka Pavla. Jedním z důstojníků je český lékárník Jan Lén. Sestra Pavla skoro denně navštěvuje lékárnu, která je hned vedle operačního sálu. Lékárník je na první pohled hodný člověk, který nikomu neublíží.

Nakonec italská vojska bombardují okolí fronty a bomba dopadá na lazaret, i když je označená červeným křížem. Je také zasažena lékárna, kde je v troskách nalezen lékárník Lén,

který právě preparoval pokusné žáby. Lékař, snažící se lékárníka ošetřit, pronese už jen slova chvály. *“Nikomu neublížil. Byl tichý pracovník, který se bratřil se žabami a jedy květin.”*

Lazaretní lékárna je popisována takto:

„Otevřela dveře latinské kuchyně. Byla to kobka, snad spíž patricijského domu, stvořená pro alchymii, samotu a sny. Železná truhla polní lékárny s přihrádkami léčiv byla na prknech. Bílé nápisy jedů na černém poli Morphium, Cocain, Atropin, Kodein, svítily lebkami. Malé vážky se zakymácely, jakoby rozvažovaly boží spravedlnost. Magistr Lén nabíral kostěnou lžičkou bílý prášek. Lidé z lazaretu nechápou tohoto podivína. Jak jen někomu tváří v tvář nebezpečí smrti možno se těšit kufříkem plným knih.“

Nejznámější spisovatelkou lékárnici je **PhMr. Amálie Kutinová**. Narodila se 22. 6. 1898 v Rouchovanech u Moravského Krumlova jako desáté dítě řídicího učitele J. Taubera a jeho ženy Amálie. Rodina se v r. 1903 přestěhovala do Štítné, rázovité valašské obce poblíž Valašských Klobouk. Po těžkém onemocnění otce a následném jeho penzionování se početná rodina stěhuje do Valašského Meziříčí. Se svojí sestrou Gabrielou zde od r. 1909 studuje na dívčím gymnáziu, které je druhým českým po pražské Minervě. Otec zemřel, je 1. světová válka a rodina se dostává do svízelné situace. Aby se rodině ulevilo, odchází ze sexty na lékárenskou praxi do Tábora, pouze za byt a stravu. Následuje pak studium farmacie na UK v Praze. V r. 1920 se provdala za Ing. Jana Kutinu a založili společně nakladatelství, které vydávalo

Amálie Kutinová

tělovýchovnou, divadelní, hudební literaturu pro školy a tělovýchovné jednoty. Již v polovině třicátých let začala vydávat svoje nejúspěšnější knihy pro děti „Gabra a Málinka“. Poslední šestý samostatný díl Farmaceutka vychází v r. 1947. Popisuje tu své kruté a těžké postavení tyrona. V době protektorátu nakladatelství stagnovalo a tak se A. Kutinová vrátila zpět do lékárny v Křinci u Nymburka, kde se stala správkyň. Z té doby jsou pak sbírky povídek „Naši pacienti“ a „České stařenky“. V padesátých letech již nemohly vycházet knihy jiného zaměření než ty, které oslavují a propagují život v socialismu. Gabra a Málinka si nemohly uvázat pionýrský šátek, ani nosit modrou svazáckou košili. Amálie Kutinová někdy v r. 1950 šla navštívit členku předsednictva Svazu čsl. spisovatelů Marii Majerovou s dotazem, co se změnilo v postoji literární kritiky vůči ní. M. Majerová totiž dříve psala pochvalné kritiky na příběhy Gabry a Málinky do Lidových novin. Dlouho čekala v předsíni a pak jí bylo řečeno, že soudružka Majerová jí nemůže přijmout dnes ani nikdy jindy. A. Kutinová se pak přestěhovala do Vrchlabí ke své dceři, také farmaceutce a společně se věnovaly sběru krkonošského folkloru. V krajském nakladatelství v Hradci Králové pak vyšly „Krkonošské pohádky“, „Muzikantské řemeslo“, „Pobejt za kamny“ a „Na sluníčku“. Když se trochu uvolnilo politické klima v důsledku jara 1968, stačilo Ostravské nakladatelství Profil v r. 1969 vydat první dva díly Gábry a Málinky. Třetí a čtvrtý díl vyšel v r. 1970 již ve zkrácené verzi,

neboť normalizační tlaky a přímý zásah státních orgánů zakázalo vydání některých ideologicky nepřijatelných motivů. Tím vydávání těchto knih zastavilo na dalších dvacet let a až v r. 1991 mohly poslední dva díly vyjít už v nezkrácené podobě v nakladatelství Sfinga v Ostravě. Amálie Kutinová zemřela ve svých 67 letech 30. 3. 1965.

Ve třetím díle Gabra a Málinka se učí latinsky v kapitole Dcerky na návštěvě popisuje zážitky z návštěvy v lékárně.

„Děvčata vidí, jak pan lékárník váží již na trošku větších vahách žlutý prášek a diví se, že je to rozemleté sladké dřevo – kořen lékořicový. Vidí, jak pan lékárník zadělává těstíčko roztokem gumovým a jak sám dělá pilulky. Jsou s jedem a pro tuto práci je nesvěří laborantovi. Málince se vše líbí a poslouchá, že kodein je vyroben z opia a utišuje hlavně kašel a bolesti. Pane lékárníku, jak dlouho bych musela studovat, než bych se dostala do lékárny, ptá se skoro tiše Málinka. Nyní je třeba maturity, musela bys projít gymnázium a pak dva roky praxe v lékárně a dva roky na univerzitě... Lékárnictví je věda, to se nedá odbýt. Do lékárny přicházeli pacienti a Málinka pozorovala. Viděla, jak pan lékárník radí staré babičce čaj proti kašli, míchá různé byliny, pak slévá starému ponocnému mazání na revma, radí, s lidmi rozmlouvá, a věru zná všechny jejich bolesti i starosti.“

Amálie Kutinová vyjádřila již dávno před léty to, co se v poslední době, kdy téměř zmizela z lékáren příprava léků, zdůrazňuje v lékařenské činnosti: informovat každého pacienta o jeho lécích a o všem co s tím souvisí.

Všichni tito tři lékárníci-spisovatelé František Herites, Jaroslav Bednář a Amálie Kutinová patří svým dílem ke klasikům české literatury první poloviny 20 století.

„ANDĚLÉ NIKDY NEZAPOMÍNÁJÍ NA TY, KTEŘÍ JIM POMÁHALI LEPIT JEJICH POLÁMANÁ KŘÍDLA“ ANEB STO VÝSTAV V GALERII U LÉKÁRNÍKA

Jan Pomykacz

Dne 1. 2. 2000 spatřila světlo světa Galerie U lékárníka v prostorách Ústavní lékárny Psychiatrické léčebny Bohnice. Tento „nápad“ byl asi dobrý, jelikož stá výstava v lednu 2011 a její vernisáž byla za přítomnosti České televize. Všichni kolegové lékárníci vědí, že „zamedikovaný psychicky nemocný pacient je ten nejhodnější pacient v naší čekárně“. Málokoho ale napadne, že každý psychiatrický pacient má svůj svět a ten většina z nich dokáže vymodelovat, utkat, vydrátovat, namalovat, atd.

Toto téma kolegové moc neznají.

Přednáška byla snahou pootevřít dveře do světa psychicky nemocných.

Položme si otázku: Co je psycho?

Psycho je .... pro někoho skvělý film, pro jiného duše a pro dalšího stigma.

Vysvětlím na Betlému (Rok 2010 byl v Psychiatrické léčebně Bohnice ve znamení Madony s dítětem, klienti ztvárňovali celý rok tento symbol mateřství a v prosinci byla instalována v kostele sv. Václava velká výstava Bohnická madona s dítětem):

Psychicky nemocný člověk má svůj svět. Na mnohé je citlivější, zranitelnější. Z druhé strany je mnohem kreativnější a bez zábran. Dá do Betléma kromě anděla i čerta. Když se tomu divíte, dozvíte se, že čert v Betlémě byl, nepíše se sice o něm, ale musel tam být, jelikož by byla porušena rovnováha. Stejně tak můžete vidět různé zpracování, různou barevnost. Souvisí to se zdravotním stavem klienta, jeho postižením, jeho vnímáním světa.

Betlém vyrobený schizofrenikem přetéká žlutou (symbol budoucnosti) a fialovou barvou. Má krásné výtvarné detaily, kompozice je naprosto chaotická. Neskládá se do žádného celku. Jeho práce v začátku choroby je výrazně výtvarně zvládnutá, nemá však kompozici a koncepci, což je dáno nerozhodností nemocného, nejistotou, co bude v jeho životě dál. Technika zpracování je dána poruchou (schizofrenií), ne naopak.

Betlém, který vyrobil člověk s bipolární poruchou ve fázi deprese, je prostý veškerých barev. Když už, tak utíkají do hnědých, vínových a černých tónů. Nejsou přítomné dynamické barvy tvarové (zelená). Člověk v depresi má odtažitý vztah k realitě, zaobírá se sám sebou, celý příběh narození vnímá jako celek, v jesličkách Jezulátko ale nikdy nenajdete. Je to projev

tiché vnitřní emoce autora. Tentýž člověk v mánii vytvoří Betlém zářivě barevný a bez ladu skladu, jakýsi „guláš“, zmatek, naprostý chaos.

Samotná tvorba aktivizuje klienty psychiatrických léčeben, smysluplně vyplní jejich volný čas, srovná jim myšlenky, utužuje jejich pracovní návyky a dovednosti, tedy celkově zvýší jejich kvalitu života s postižením. Pro terapeutu se stává důležitým diagnostickým prostředkem psychiatrických poruch.

Symbol Betléma se stává bránou k naději, že bude lépe. A tak v něm, kromě hlavních postav Ježíše, Panny Marie, sv. Josefa a Tří králů, můžete najít vaši sousedku, hodiny kukačky.... A hlavně i sami sebe.

Samotná stá vernisáž znamenala hodně pro dva naše klienty. Doslova v léčebně žili, byli několik let. Lékaři se snažili, personál, farmakoterapie i psychoterapie udělala své, ale pořád něco chybělo. Láska vše překonala. A jak jste mohli vidět v dokumentu, byla svatba dvou našich klientů, bylo štěstí a krásný vztah. Za tento dokument chci poděkovat paní redaktorce Šmelové z ČT, jelikož napomohl veřejnosti přiblížit život lidí s psychiatrickou poruchou, stejně jako moje přednáška.

Galerie za dobu své existence přiblížila veřejnosti (přes sto výstav) život, pocity, emoce lidí s duševní poruchou. Svá díla zde vystavují ale i přátelé těchto lidí a terapeuti z jednotlivých terapeutických dílen PL Bohnice. Galerie je umístěna v čekárně Ústavní lékárny PL Bohnice.

Otevírací doba pro veřejnost je v pracovní době ústavní lékárny
<http://www.facebook.com/Prague-Czech-Republic/galerie-U-lekarnika/>
www.plbohnice.cz

FARMACIE V UMĚNÍ

Hildegarda Richtarová

Sběratelství farmaceutických památek se rodilo od poloviny 19. století. Podnítily jej výstavy – v Londýně 1851, v Paříži 1855, ve Vídni 1883 a 1913, 1896 v Praze. Výstavy byly i v jiných městech. V osmdesátých letech 19. století vznikala farmaceutická muzea. V Norimberku 1883, v Dánsku 1886, v Nizozemí 1887, ve Francii 1913. Až 18. 6. 1996 se podařilo otevřít v bývalém hospitalu Milosrdných bratří v Kuksu u Dvora Králové první část expozice Českého farmaceutického muzea, nazvanou Kouzlo apatyky. Na našem území máme mnoho farmaceutických památek. O některých se zmíním.

Na konci 19. století se našel nábytek klášterní lékárny Kapucínů z hradčanské Lorety ze 17. století, dále barokní mobiliář pražské měšťanské lékárny U zlaté koruny z Malého rynečku. Barokní mobiliář je z 1. poloviny 18. století, stojatky byly z r. 1889. V bývalé lékárně U zlatého lva v Nerudově ulici byla umístěna historická lékárna. Byl to biedermeierovský nábytek z r. 1821. Stojatky byly z loketského porcelánu.

Na Malém náměstí Starého Města na domě U lilie je dochován portál lékárny z první třetiny 15. století. Je vzácný a umělecky vypracovaný. Takový je jediný u nás. Je to segmentový oblouk, bohatě profilovaný, polychromovaný, je zdobený zlatými liliemi, opatřený kamennou krámskou deskou. Ve vedlejším domě byla lékárna U zlaté koruny, zřízená v r. 1889 lékárníkem Fr. Schnöblingem (1848–1914) a osázená v oficíně nábytkem v novoempírovském slohu Ludvíka XVI. a stojatkami s emblémem zlaté koruny ovinuté hadem. Na Václavském náměstí je lékárna, založena 1520 jako klášterní. Podle majitele z r. 1872 je zvaná Adamova. Tam se nacházely stojatky v podobě vázy a vyrobila je loketská porcelánka. Válcovité stojatky vyrobila 1825 porcelánka ve Slavkově. Černé stojatky jsou vyrobeny z hyalitového skla v Nových Hradech (1820–1830).

V lékárně U černého orla na Malostranském náměstí byl dubový nábytek v neorenesančním stylu od architektů Rixy a Kouly. Tam byly stojatky porcelánové i skleněné, navržené architektem Janem Koulou (1855–1919). Další historické interiéry bylo možné shlédnout v okresním muzeu v Chomutově, kde byl nábytek barokní z lékárny Alžbětinek z Kadaně, také stojatky a jiná apatykářská zařízení. Jiné lékárenské památky se nacházejí v cisterciáckém klášteře v Plasech.

Od počátku 18. století byly v lékárnách hmoždíře. Byly kamenné, bronzové, mosazné, železné a různých velikostí. Mnohé vynikaly i krásným uměleckým zpracováním.

Evropskou farmaceutickou památkou je lékárna U bílého jednorozce v Klatovech. Barokní portál, laboratoř se starou pecí a nábytkovým zařízením, stojatky, pilulkovnice, hmoždíře jsou z r. 1740.

V Českém Krumlově byla jezuitská lékárna ze 17. století s barokním nábytkem a s vyřezávanými a pozlacenými nástavbami, které tvořily zlacené kartuše pro portréty svatých. Jedním byl sv. Pantaleon se stojatkou v ruce. Na regálech jsou dřevěné stojatky z 18. století a porcelánové z 19. století. Zvláštností jsou dřevěné krabice na léčivé drogy. Zásuvky

ve spodní části regálů jsou zdobeny malbami fiktivních krajín a architektur. Dále jsou tu váhy, hmoždíře, kotlíky a pánvice.

V okresním muzeu v Jindřichově Hradci je barokní mobiliář zdejší lékárny z 18. století. Čela zásuvek jsou malovaná. Jsou na nich rozmanité krajinné malby vedle latinských názvů rostlinných a živočišných léčiv.

Muzea jsou i v jiných městech. V Polné na Vysočině jsou i fajánsové stojatky. Další muzeum je v Žamberku a na zámku Kačina u Kutné Hory. V lékárnách byly i nádherné nástropní fresky. Např. v lékárně Milosrdných bratří v Prostějově a v Brně na Vídeňské ulici čp. 7 nebo v Letovicích, v konventu Milosrdných bratří.

V lékárně U zlaté koruny v Uherském Hradišti zůstal zachován nábytek jezuitské lékárny s překrásnými nástropními freskami, s postavami Galéna, Hippokrata a jiných. Vzhled této oficíny zachytil v kolorované kresbě Josef Mánes (1854).

V Bratislavě je farmaceutická expozice městského muzea s empírovou oficínou lékárny U červeného raka. Dále jsou farmaceutické expozice v Červeném Klášteře a Košicích.

V lékárnách se našly také hliněné džbány na oleje, sádlo, sudy na víno, rukopisy, spisy, překlady, které měly krásné písmo a malby. Dále tu byly vycpané želvy, zmije, ryby. Visely od stropu. V klášterní lékárně na Velehradě 1784 byl roh jednorozce, pštrosí vejce, dvě lastury, tři ulity mořských živočichů a lidská lebka.

V 15. století, kdy se rozvinula výrobní činnost lékáren, vyskytují se gotické hliněné džbány. Helmy byly také hliněné, skleněné, kovové na destilační varné nádoby. V Olomouci byl nalezen renesanční hmoždíř s nápisem a šlechtickým znakem lékárníka Justinina Glocara ze Sedmidubí (1568).

V lékárnách se nacházely i sochy, např. anděl, Kosma a Damián, sv. Pantaleon, socha Panny Marie s dítětem jako ochránkyně a dárkyně zdraví nemocným.

Výrobu porcelánu objevil lékárník a alchymista J. Fr. Böttger (1682–1718) v letech 1707–1710, když místo zlata vyrobil porcelán. U nás se stojatky z porcelánu objevily koncem 18. století. Bylo to v Lanškrouně u lékárníka Erxlebena, vyrobila je vídeňská porcelánka.

V průběhu staletí byla lékárna často inspirací pro umělce. Z 19. a 20. století můžeme jmenovat českého malíře Mikoláše Alše, německého Karla Spitzwega, Tivadara Csontváryho – Kostku, rodem ze Slovenska, českého akademického malíře a grafika PhMr. Jana Hallu, který vytvořil řadu kreseb, litografií, artprotis, vitráží, ex libris, ilustrací s farmaceutickou tematikou. V poslední době se tomuto umění věnoval akad. malíř Vladimír Růžička, který svými žánrovými olejomalbami a litografiemi přibližoval atmosféru starobylých oficín. Měl v oblibě motivy majolikových akvarel, vah, lékopisů, repositorií.

INTERPHAMA UVÁDÍ...

Vilma Vranová

Interpharma, společnost pro výrobu a prodej chemických a farmaceutických preparátů s r. o., byla založena v roce 1932. Firmu založili tři společníci – Ing. Rosický (*1898, Vysoké Mýto), dr. ing. Artur Steinhauer (*31. 12. 1897, Moravská Ostrava) a dr. ing. Josef Tamchyna (*20. 8. 1906, Sedlčany). Prvním sídlem firmy byl soukromý dům jednoho ze zakladatelů, dr. Steinhauera, na Jungmanově 18. Provoz se skládal z celkem dvou laboratoří, dvou kanceláří a jedné balírny, firma měla 6 zaměstnanců. V roce 1935 majitelé koupili tovární objekt v Modřanech, který adaptovali pro tovární výrobu. Pro tuto změnu však bylo nutné navýšit kapitál firmy, a tak se firma 1. 12. 1937 na ustavující valné hromadě přeměnila v akciovou společnost Interpharma akc. spol. pro chemickou výrobu v Modřanech. Akcionáři byli dosavadní majitelé a zakladatelé firmy a jejich rodinní příslušníci.

Prvními produkty byly Interazin, Interphan, Adaren, Myosalyl a Spironovan. Velkým úspěchem, a dá se říci průlomovým preparátem, byl Infadin (cholekalCIFEROL). Velkým úspěchem (a v poválečných dobách i významným exportním artiklem) byly řady sulfonamidů, vitamínů a hormonálních preparátů. Za 14 let své existence Interpharma uvedla na trh více než 50 léčivých přípravků.

Druhá světová válka a zejména nacistická okupace zastavila rozvoj firmy a zahájila její likvidaci. Po okupaci Československa začala platit nařízení o židovském majetku, a tak 28. 3. 1939 byl Artur Steinhauer vymazán z obchodního rejstříku. Rodina Steinhauerova byla 21. 10. 1941 deportována transportem B do gheta v Lodži. Přesné datum smrti je známo pouze u dcery Evy (4. 10. 1933 – 14. 7. 1944). Lodžské ghetto bylo vyklizeno počátkem srpna 1944, většina vězňů, kteří ještě byli naživu, byla poslána do Osvětimi, kde s největší pravděpodobností zahynuli i zbývající členové rodiny Steinhauerovy. Zbylí společníci pokračovali v činnosti firmy.

Válka nepostihovala jenom obyvatele židovského původu. V roce 1942 byly zavedeny hromadné nucené náборы dělníků do německých firem. Z Protektorátu Čechy a Morava tak bylo nuceně nasazeno přes 600 000 lidí. Pracovní a životní podmínky těchto dělníků byly velmi kruté, není proto divu, že se totálně nasazení snažili této povinnosti vyhnout. Interpharma získala povolení zaměstnat 150 umělců v rámci tzv. domácí práce. Tuto akci organizovali Eduard Ingriš, hudební skladatel, dirigent, cestovatel, filmový dokumentarista, kameraman a fotograf a Jan Snížek, pražský dramatik a spisovatel. Herci pracovali v oddělení adjustace léčiv, patřili mezi ně Jaroslav Smolík, Jiřina Šejbalová, Marie Rosůlková, Jaroslav Vojta nebo Jiřina Štěpničková. V závodě také našlo útočiště několik studentů zavřených vysokých škol. Během jejich pobytu vznikl i tento krátký snímek, ve kterém vidíme práci na adjustaci přípravku.

Vyhláškou ministra průmyslu č. 281 ze dne 27. 2. 1945, uveřejněnou v Úředním listě I částka 15 ze dne 26. 1. 1946 byla Interpharma znárodněna zestátněním, vyhláškou téhož ministerstva č. 961 ze dne 7. 3. 1946 uveřejněnou v Úředním listě I částka 58 ze dne 4. 4.

1946 byla majetková podstata firmy převedena ke dni 1. 1. 1946 na Spojené farmaceutické závody, národní podnik. Po znárodnění podniku ing. Rosický emigroval do Švýcarska, následně do Austrálie, jeho další osudy nejsou známy. Dr. Tamchyna se odstěhoval na Slovensko. Tam působil na ředitelství Slovenských lučobných a farmaceutických závodov v Bratislavě, zároveň patřil k zakladatelům Výzkumného ústavu technologie organických látek, posléze Chemického ústavu Slovenské akademie věd, byl i jeho prvním ředitelem. Po vlně politických čistek v roce 1957 musel z vedoucích funkcí odejít. Od roku 1958 pracoval ve Slovenských škrobárnách v Bolerázi, posléze ve Výzkumném ústavu lihovarů a konzerváren v Bratislavě. Zemřel roku 1997 v Bratislavě.

LIII. symposium z historie farmacie a veterinární medicíny

Vybrané příspěvky prezentované na zahraničních kongresech

KLÁŠTERNÍ LÉKÁRNY NA ÚZEMÍ SLOVENSKA V 17.–20. STOLETÍ

Tünde Ambrus

Historický vývoj klášterních lékáren byl ovlivněn vývojem farmacie a zdravotní péče, dále církevními dějinami a dějinami řeholních společenství a všeobecnými a hospodářskými dějinami zkoumaného území.

Zdravotnické působení církevních organizací je významné již od středověku. Péči o nemocné prováděli příslušníci řeholních společenství zpravidla ve vlastních zařízeních (nemocnice, lékárny, charitativní ústavy).

Nejvýznamnější řeholní společenství, věnující se poskytování zdravotní péče v novověku na území dnešního Slovenska byla: Hostpítální řád sv. Jana z Boha (Milosrdní bratři), Řád sv. Alžběty (alžbětinky) a Tovaryšstvo Ježíšovo (jezuité).

Jejich lékárny byly převážně veřejné, v některých případech spojené také s řádovými lůžkovými zdravotnickými zařízeními – nemocnicemi (Milosrdní bratři, alžbětinky). Na území Slovenska v 17.–18. století bylo jezuitským řádem provozováno 6 veřejných lékáren (Trnava, Bratislava, Košice, Trenčín, Skalica, Prešov). Většina těchto lékáren zanikla v roce 1773 v důsledku zrušení Tovaryšstva Ježíšova, resp. byly vydraženy a byly dále provozovány civilními majiteli.

Milosrdní bratři vlastnili a zabezpečovali provoz 3 lékáren (Spišské Podhradie, Bratislava, Skalica) a alžbětinky 1 lékárnou (Bratislava). Všechny tyto lékárny byly zřízeny v 17. a 18. století a byly ve vlastnictví řádů do poloviny 20. století.

Poster byl prezentován na 39. mezinárodním kongresu z dějin farmacie (Viedeň, Rakousko, 16.–19. 9. 2009).

LÉKÁRNY MILOSRDNÝCH BRATŘÍ NA ÚZEMÍ DNEŠNÍHO SLOVENSKA

Tünde Ambrus

Řád Milosrdných bratří

Předchůdcem Hospitálského řádu sv. Jana z Boha – Milosrdných bratří bylo laické bratrstvo ošetřovatelů nemocných, založeno Juanem Ciudadem (1495–1550) v roce 1537 ve španělské Granadě. Povýšení společenství na laický řeholní řád provedl v roce 1586 papež Sixtus V. Řádu byla v roce 1624 přiznána privilegia, umožňující vybírání almužen, je proto řazen mezi žebravé (mendikantské) řády.

Kromě základních řeholních slibů chudoby, čistoty a poslušnosti skládají členové řádu milosrdných bratří čtvrtý slib: slib hospitality, kterým se zavazují k stálému ošetřování nemocných, a to i za cenu vlastního života. Při jejich konventech byly po celé Evropě zřízeny nemocnice a lékárny, členové řádů se uplatnili také jako ošetřovatelé raněných a nemocných vojáků ve válkách.

Členové řádu byli vystudovaní lékaři, lékárníci, ranhojiči. V našich zemích působí od 17. století a do období osvícenských reforem zdravotnictví byli spolu s řádem alžbětinek jediná, kteří poskytovali kvalifikovanou péči o nemocné v lůžkových zařízeních.

Milosrdní bratři v bývalém Uhersku

První středoevropský konvent Milosrdných bratří vznikl v roce 1605 ve Valticích (Feldsberg) v Dolním Rakousku zásluhou knížete Karla I. z Lichtenštejna.

V Uhersku začali působit v druhé polovině 17. století v Bratislavě a Spišském Podhradí. V průběhu 18. a 19. století založili konventy i v dalších městech: Eger, Pešť, Temesvár/Timisoara, Pápa, Kismarton/Eisenstadt, Nagyvárad/Oradea, Vác, Pécs, Szokolca/Skalica, Záhřeb, Budín, Szatmár/Satu Mare. Samostatná uherská provincie řádu vznikla v roce 1856.

Lékárna Milosrdných bratří v Spišském Podhradí

Vzhledem k tomu, že se řád specializoval na péči o nemocné a tato činnost vyžadovala i zabezpečení potřebnými léčivými přípravky, lze předpokládat, že lékárna (aspoň v provizorní podobě) byla založena krátce po příchodu řeholníků a vzniku nemocnice, tedy krátce po roce 1650, příp. kolem roku 1672.

Lékárna měla následující místnosti: oficína lékárny, inspekční pokoj, administrativní místnost, laboratoř, pokoj provizora, materiálka, herbárium, aquarium (sklep). Příruční knihovna lékárny obsahovala kromě závazné literatury (lékopisy, cenové sazby) další odborné knihy a příručky z oblasti farmaceutických a přírodních věd (chemie, botanika, farmaceutická technologie, praktická farmacie, atd.).

Na konci 19. a počátku 20. století v sortimentu lékárny vedle léčiv a léčivých přípravků se ve větším počtu objevují i tzv. speciality, průmyslově vyráběné léčivé přípravky.

Lze říci, že počet hromadně vyráběných léčivých přípravků (specialit) se v lékárně postupně zvyšoval.

V řádových lékárnách Milosrdných bratří působili členové řádu a také civilní osoby. Lékárnou vedl provizor – lékárník s univerzitním vzděláním v oboru farmacie, zpravidla byl členem řádu.

Lékárna Milosrdných bratří v Bratislavě

Na základě svědectví archivních materiálů byla zakládající listina konventu podepsána 9. dubna 1672 Jiřím Szelepcsényim, ostřihomským arcibiskupem a primasem Uherska.

Budova konventu stála a dodnes stojí na náměstí (bývalé Trhovisko, *Marktplatz, Vásártér*, dnes Náměstí SNP). Lékárna byla orientována směrem k náměstí, vchod do lékárny byl situován z chodby pod bránou vedoucí do nemocnice, později byl vybudován vchod přímo z náměstí.

Inventář lékárny z roku 1878 uvádí následující místnosti lékárny: oficína, 1. lékárenský pokoj, 2. lékárenský pokoj, laboratoř, pokoj laborantů, sklep (aquarium), zahrada lékárny, materiálka, půda pro rostlinné drogy (herbárium), chodba lékárny.

Inventář z roku 1908 popisuje vzhled oficíny následovně: „*vchod do lékárny se nachází pod bránou. Ve vlastní oficíně jsou podél stěn kolem místnosti umístěny černé politurované dřevěné regály s 280 zásuvkami, které jsou opatřeny bílými porcelánovými úchytkami. Nad zásuvkami je v jedné řadě 42 velkých skleněných stojatek na aromatické vody, v druhé řadě 51 velkých porcelánových stojatek na masti a sirupy, nad nimi 90 velkých dřevěných prachovnic, v následující řadě 57 středně velkých porcelánových stojatek na oleje a sílice, 84 malých dřevěných prachovnic a ve vrchní řadě 40 malých porcelánových stojatek na extrakty. Na vrchu regálů je 11 zlacených sádrových plastik, 4 vázy s umělými palmami a 2 granátová jablka.*“

Lékárna Milosrdných bratří ve Skalici

Skalický konvent Milosrdných bratří Nejsvětější Trojice vznikl v roce 1796. Na základě žádosti vedení města Skalica byl založen ostřihomským arcibiskupem a primasem uherským Josefem Batthyánym.

Inventář lékárny z roku 1868 uvádí následující místnosti: oficína (*Officin*), pokoj lékárníka (*Apothekerzimmer*), umyvárna (*Wasch*), 1. laboratoř (*Laboratorium 1*), 2. laboratoř (*Laboratorium 2*), materiálka (*Materialkammer*), sklep (*Keller*) – aquarium, půda (*Kräuterboden*) – herbarium.

Inventář z roku 1903 uvádí u zařízení oficíny 40 svazků knih, z toho 2 lékopisy (pravděpodobně jde o první a druhé vydání Uherského lékopisu) a 3 lékárenské sazby.

Přednáška byla prezentována na X. maďarském kongresu z dějin farmacie (Kőszeg, Maďarsko, 21.–23. 5. 2010)

STUDIJNÍ LITERATURA PRO SOCIÁLNÍ FARMACII, LÉKÁRENSTVÍ A SOUVISEJÍCÍ DISCIPLÍNY, VYDANÁ ČESKOSLOVENSKÝMI FARMACEUTICKÝMI FAKULTAMI (1952–1993)

Tünde Ambrus, Jozef Kolář

Samostatné farmaceutické fakulty v bývalém Československu byly založeny v roce 1952 v Brně a Bratislavě. Zároveň v tomto období docházelo ke změně délky a obsahu farmaceutického studia.

Do farmaceutického kurikula byly kromě nových základních a klinických předmětů zařazeny i specifické (profilové) farmaceutické disciplíny. Část těchto disciplín byla orientována na společenské vztahy farmacie a úzce souvisela s farmaceutickou praxí. Zvyšovala se tak potřeba zabezpečení těchto předmětů novou, odpovídající studijní literaturou (skripta, učebnice). Tvorbu a vydávání studijních materiálů zabezpečovali odborníci, kteří působili na zmíněných fakultách, od roku 1969 také na Farmaceutické fakultě v Hradci Králové.

Poster přináší přehled a analýzu této studijní literatury v období od vzniku farmaceutických fakult (1952) do rozdělení Československa (1993). Analýza shrnuje údaje o produkci studijní literatury všech československých farmaceutických fakult, se zaměřením na tyto vyučované předměty: úvod do studia a dějiny farmacie, organizace a řízení farmacie, lékárenství, právo a ekonomika ve zdravotnictví, informační zdroje, zdravotní výchova.

Ve sledovaném období byly vydány 2 celostátní učebnice: Rusek, Kučerová: Úvod do studia a dějiny farmacie (1983), Solich a kol.: Lékárenství (1986). Celkový počet vydaných skript (včetně opakovaných a přepracovaných vydání) byl 64 (Bratislava: 36; Hradec Králové: 21; Brno – stará fakulta: 6; Brno – nová fakulta: 1).

Poster byl prezentován na 40. mezinárodním kongresu z dějin farmacie (Berlín, Německo, 14.–17. 9. 2011).

K DĚJINÁM VZNIKU A POUŽITÍ LÉKÁRENSKÝCH PIKTOGRAMŮ V ČESKOSLOVENSKU

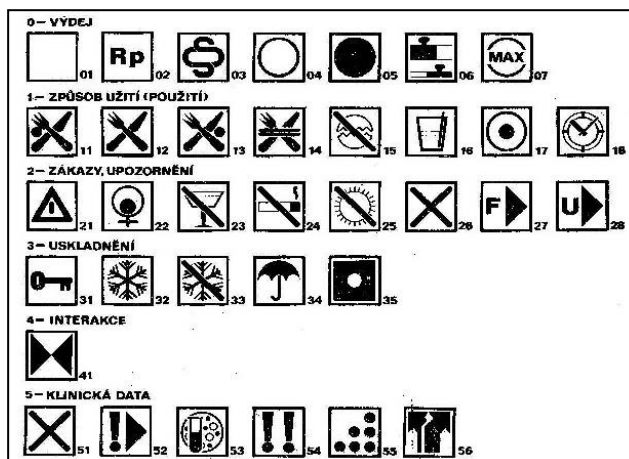
Jan Babica

Změny v lékárenství

Ve 20. století se významně změnila odborná činnost lékáren, náplň práce a role lékárníků. Vlivem nárůstu hromadné výroby léčivých přípravků (LP) poklesl objem jejich přípravy v lékárnách. Do praxe bylo zaváděno mnoho nových léčivých látek a přípravků a přibývalo také množství poznatků o lécivech. Vystala potřeba poskytnout pacientům poučení, jak léky správně užívat (způsob podání, nežádoucí účinky, interakce lék-potrava, lék-lék...), s cílem dosáhnout vyšší účinnosti a bezpečnosti farmakoterapie. Z lékárníka-výrobce LP se tak stal nejen lékárník-výdejce LP, ale hlavně odborník poskytující s LP také informace o všech aspektech spojených s jejich užíváním. Současně probíhal výzkum a vývoj nových přístupů a pomůcek, které by lékárníkům tuto novou roli usnadnili a podpořili tak poradenství v lékárnách v každodenní praxi. V bývalém Československu se tématu věnovali pracovníci farmaceutických fakult a Rozvojového lékárenského střediska (RLS).

Vývoj lékárenských piktogramů

V roce 1977 se v odborném farmaceutickém tisku poprvé objevil záměr Smečky a kol. (Farmaceutická fakulta Univerzity Karlovy) použít k vyjádření informací o lécích speciální obrázkové symboly – lékárenské piktogramy (1). Tato myšlenka vycházela ze zjištění, že některé informace o lécích se opakují a mohou být stručně vyjádřeny kombinací příslušných piktogramů. V roce 1978 Smečka a Neuwirth navrhli sadu 43 piktogramů (obrázek 1) a pojednali o možnostech jejich praktického využití. Piktogramy byly rozděleny do 6 informačních skupin: pokyny pro výdej, způsob užití, zákazy a upozornění, uskladnění, interakce, klinické údaje (2). V následujících letech svou práci rozvedli.

Sada piktogramů navržených Smečkou a Neuwirthem,
1978. Převzato z (2)

Použití piktogramů

Předpokládané praktické využití piktogramů bylo podpořit paměť vydávajícího lékárníka během dispenzace. K tomu měly sloužit autory navržené minikarty nesoucí patřičné piktogramy a umístěné na čelech polic s LP v lékárně (3). Smečkovy piktogramy byly také použity v informační brožuře vydané Rozvojovým lékárenským střediskem roku 1981 (4). Ta obsahovala piktografické informace o přibližně 500 LP používaných v Československu a mohla být využita pro rychlé vyhledání informací během dispenzace. Vyšla jako příloha ke

Zprávám RLS a byla distribuována do všech lékáren. Byla v ní použita modifikovaná sada 35 piktogramů. Tato papírová brožura byla považována pouze za provizorní řešení, testovaly se další možnosti: kartotéka obsahující základní piktograficky znázorněné informace doplněné detailnějšími psanými údaji o LP nebo čtečky na mikrofilmy a mikrofiše (2, 3).

Druhou zamýšlenou možností bylo využít piktogramy přímo k informování pacientů. Symboly vytištěné na obalech LP by jednoduchým způsobem mohly pacientovi poskytnout základní instrukce ke správnému užití a uchovávání jeho léků. K tomuto účelu bylo ovšem možno použít jen piktogramy pacientům dobře srozumitelné (13-19 piktogramů) a znázornit jimi pouze obecně platné informace o daném přípravku (3). V roce 1980 pouze 26 % československých hromadně vyráběných LP pro perorální použití obsahovalo příbalové letáky (5). Ty byly (jsou) pacientům často obtížně srozumitelné. Použití piktogramů tímto způsobem tak mohlo rovněž přispět ke správnému užívání léků.

Smečkovy piktogramy vzbudily pozornost také v zahraničí. Za účasti autorů se jimi opakovaně zabývala Mezinárodní farmaceutická federace, která zvažovala využít piktograficky znázorněné informace zejména u negramotných pacientů v rozvojových zemích (6). Piktogramy byly publikovány v Rakousku a bývalé Německé demokratické republice (6). V roce 1998 využil 13 československých piktogramů Framm ve své knize *Arzneimittelprofile für die Kitteltasche* (7). Kniha se v Německu dočkala čtyř vydání. Český překlad pod názvem *Profily léčiv do kapsy* vyšel roku 2002, kniha byla vydána také v Polsku a Maďarsku.

Závěr

Navzdory všem snahám se piktogramy v československých lékárnách témeř nepoužívaly (6, 8). Na druhou stranu, problematikou lékárenských piktogramů se zabývalo nemálo diplomových a rigorózních prací a článků publikovaných u nás i v zahraničí. Vývoj lékárenských piktogramů a snahy o jejich zavedení do praxe můžeme považovat za důležitý krok k posílení farmaceutického poradenství v československých lékárnách 2. poloviny 20. století. V současnosti jsou modifikované piktogramy stále využívány v některých lékárenských informačních systémech.

Literatura:

1. Nosek, V.: Zpráva z jednání Komise racionalizace a techniky (KRT) při RLS Praha. *Farmaceutický obzor* 46 (1977), 477-478
2. Smečka, V., Neuwirth O.: Studie expediční práce v lékárnách. XIX. *Farmaceutický obzor* 47 (1978), 367-375
3. Neuwirth, O., Smečka, V.: Studie expediční práce v lékárnách. XX. *Farmaceutický obzor* 48 (1979), 77-82
4. Zprávy Rozvojového lékárenského střediska: Příloha č. 36. Praha: Zdravotnické zásobování, 1981
5. Dofková, L., Smečka, V.: Studie expediční práce v lékárnách. XXII. *Farmaceutický obzor* 49 (1980), 415-424
6. Smečka, V.: Jak jsem to viděl já – moje farmaceutická činnost v letech 1947-2007. *Solutio* 2009. <http://www.medon-solutio.cz/online2008/index.php?linkID=txt15&lang=1> [citováno 2009-08-04]
7. Framm, J.: *Arzneimittelprofile für die Kitteltasche*. Stuttgart: Dt. Apotheker-Verl., 1998. 252 s.
8. Rusek, V., Smečka, V.: *České lékárny*. Praha: NUGA, 2000. s. 133

Přednáška byla prezentována na 39. mezinárodním kongresu z dějin farmacie (Vídeň, Rakousko, 16.–19. 9. 2009)

PHMR. ADOLF VOMÁČKA – AUTOR PŘÍRUČEK PRO LÉKÁRENSKOU PRAXI

Jan Babica, Václav Rusek

Magistr farmacie Adolf Vomáčka se narodil 18. listopadu 1856 v Jindřichově Hradci, zemřel 9. listopadu 1919 v Podolí (dnes část Prahy). Farmacii absolvoval na univerzitě ve Vídni, studium ukončil 16. července 1879 s výtečným prospěchem. V rozvíjejícím se kapitalistickém prostředí 19. století věnoval hlavní zájem ve své práci snaze o moderní pojetí lékárenské praxe, povznesení výroby a zvýšení konkurenceschopnosti domácích specialit a obchodní stránce provozu lékárny. Kolem těchto témat se odvíjí jak Vomáčkova spisovatelská činnost, tak jeho ostatní působení.

V roce 1882 založil v Litoměřicích Vomáčkovu obchodní společnost (1886 přesídlila do Prahy). Předmětem jejího podnikání byl zejména prodej lékárenského a pomocného materiálu (etikety, obaly, výrobní pomůcky, knihy, zdravotnický materiál...). Vynalezl a na trh uvedl také řadu výrobních a administrativních pomůcek, např. strojek na uzavírání škrobových tobolek nebo Obductor – pomůcku k dražování pilulek. V letech 1882 až 1897 byl redaktorem *Rundschau für die Interessen der Pharmacie, Chemie und der verwandten Fächer*, v roce 1882 se stal prvním redaktorem *Časopisu českého lékárnictva*.

Vomáčka je německy píšícím autorem několika příruček pro lékárenskou praxi. Ty lze rozdělit na publikace zabývající se volně prodejnými lékárenskými domácími specialitami a na příručky zabývající se právní a obchodní stránkou provozování lékárny.

První skupinu reprezentují:

Unsere Handverkaufsartikel (Náš volně prodejný sortiment). Byla vydána vlastním nákladem v Litoměřicích v roce 1883. Lékárníkům – výrobcům domácích specialit v úvodu radí věnovat pozornost propagaci lékárny prostřednictvím vkusných etiket, obalů apod. Ve druhé části pak v abecedním sledu uvádí předpisy na jednotlivé léčivé, kosmetické a hygienické přípravky. Doprovází je ilustracemi návrhů etiket. Doporučuje také vhodné výrobní pomůcky. Kniha měla ohlas i v recenzích v Rusku a USA. Jejím pokračováním jsou tituly *Neue Ideen I.*(1885) a *Neue Ideen II.* (1886)

Taschenbuch bestbewährter Vorschriften für die gangbarsten Handverkaufsartikel der Apotheken und Drogenhandlungen (Kapesní příručka nejlépe osvědčených předpisů pro nejběžnější volně prodejný sortiment lékáren a obchodu s léčivy). Vydána roku 1890 ve Vídni, Lipsku a Pešti nakladatelstvím A. Hartlebena. Další vydání vyšla v letech 1897 a 1904. Stejně jako předchozí titul obsahuje abecedně uspořádané předpisy na nejběžnější volně prodejné přípravky. I zde autor zdůrazňuje potřebu dbát na dobrý vzhled a vlastnosti přípravku (etiketa, obal, barva i chuť a vůně přípravku), což zajistí opakovanou přízeň zákazníka. Dále zdůrazňuje potřebu přesné práce a kvality použitých léčiv.

Do druhé skupiny můžeme zařadit následující tituly:

Oesterreichische Apothekergesetze (Rakouské lékárnické zákony). První vydání vyšlo vlastním nákladem v Litoměřicích v roce 1885. Přepřacovaná vydání pod rozšířenými názvy následovala v letech 1890 a 1895 (A. Hartleben's Verlag, Vídeň, Lipsko, Pešť). Jde o souhrn

právních předpisů upravujících lékárnictví a zdravotnictví. Snahou autora bylo usnadnit lékárníkům pochopení těchto zákonů a jejich využití v praxi. V úvodu je podán přehled vývoje legislativy v Rakousko-uherské monarchii, následuje vlastní látka rozdělená dle témat (např. lékárna, koncese, daně, lékopisy a sazby, vzdělávání, vojenská farmacie...).

Geschäftspraxis des Apothekers und seine Nebengeschäfte (Obchodní praxe lékárníka a jeho vedlejší činnosti). Vydána vlastním nákladem v Praze v roce 1887. Jde o podrobný návod, jak získat a provozovat lékárnu. Autor doporučuje lékárníkovi, aby se choval jako obchodník, ne ovšem s podvodnými tajnými specialitami, ale etickými volně prodejnými domácími specialitami. Obsahuje také ilustrovaný obchodní katalog Vomáčkovy obchodní společnosti.

Handbuch der Rezeptur (Příručka receptury). Vydána ve Vídni nakladatelstvím Moritze Perlese roku 1883. Jde o formulář inventárního deníku humánních i veterinárních léčiv a léčivých přípravků (umístění v lékárně, lékopisný název /Rakouský lékopis VI./, německá, česká a lidová synonyma, ceny, poznámky o rozpustnosti, mísitelnosti, dávkování, někde i celé recepty). Dnes slouží jako historický pramen, zejména při identifikaci léčiv a léčivých přípravků.

PhMr. Adolf Vomáčka byl významnou, dnes bohužel poněkud zapomenutou, osobností lékárenství a farmacie přelomu 19. a 20. století nejen v prostoru Rakousko-uherské monarchie, Německé říše, ale i v souvislostech evropských, resp. světových. Jeho početné aktivity byly prostoupeny snahou o zajištění prosperity lékáren – plným využitím potenciálu volně prodejného sortimentu se zachováním vysoké odborné a etické úrovně lékárenské práce. Výsledky jeho spisovatelské práce jsou dnes součástí fondu knihovny Českého farmaceutického muzea v Kuksu.

Přednáška byla prezentována na 40. mezinárodním kongresu z dějin farmacie (Berlín, Německo, 14.–17. 9. 2011).

MATERIA MEDICA V MONTPELLIER VE 12. STOLETÍ

Pavel Drábek, Martina Lisá

Město Montpellier bylo založeno v 8. století n. l. a v 10. století vyniklo jako středisko dovozu koření. Ve 12. století tam vznikla lékařská škola, kterou r. 1289 povýšil papež Mikuláš IV. na lékařskou fakultu. Výuka lékařství si záhy získala velký věhlas a studovalo na ní mnoho cizinců. Mezi nimi byli též posluchači z Čech. Neznámý student si zapisoval přednášky mistra Viléma Burgundského (Guillaume Roger de Congenis, + 1180, současník sv. Hildegardy von Bingen) o chirurgii podle Rhazes. Na začátku 15. století byly tyto zápisy přeloženy do češtiny. V pěti částech pojednávají postupně o lécích pro hlavu až po léky pro dolní končetiny (*a capite ad calcem*).

Jména léčivých látek jsou v tomto překladu někdy ponechána v latinském znění. Celkem je uvedeno asi 250 léčivých a pomocných látek, z toho je 46 živočišného a 22 anorganického původu. Rukopis tohoto překladu je uložen v Národním muzeu v Praze (sign. IV D 56) a tiskem byl zveřejněn již v roce 1864.

Z předmluvy

...Mistr Vilém Burgundský ... byl člověk učený, prevelikého zkušení a předobrého jména. Jméno jeho bylo slavné po všech krajinách, neboť k němu na radu všichni nemocní... se utíkali a u něho radu a pomoc hledali. I mezi Saracény jméno jeho slavné bylo... Mistr Vilém měl zvyk vyučovat při nejmenším dvakrát do roka. Před sebou měl knihy Rhazese o ranném lékařství, ale nečetl z nich, jak je ve zvyku, ale podle pořadí kapitol těchto knih hovořil o jeho postupech léčení. Některé chválil, jiné v lepší proměnil a jiné vynechal...

Ukázky předpisů

1/ K narození vlasů aneb kterak mistr Vilém naučil nás dobývati stříbra a zlata:

Vezmi lejno kravské a staré podešve a spal je v hrnci novém a ten popel směs se surovým medem, až bude jako mast. Tou maž hlavu. Pakli by hlava nebyla očištěna, ale hnisala nebo mokvala, tehdy přikládej holubí trus se solí a s málem octa, neboť to velmi vysušuje.

2/ Kdo má mnoho vši, tomu pomůže *Succus scaphilion*, totiž mrkev lesní se rtutí. Když tím hlavu pomaže, zemrou vši. K tomu pomáhá také rtuť smíchaná se starým slaným sádlem.

3/ Obvykle říkal mistr Vilém, že ku projasnění očí je velmi pomocen prach, ježto slove sůl kněžská (*sal sacerdotale*, tj. kuchyňská sůl smíšená s kořením) a také tento prach: Vezmi skořice 2 unce, *cardamomi*, *rutae*, *eufrasiae* (ambrožka, světlík), *sileris* (asi *Siler montanum*) každého 1 unci, *pionie* (pivoňka) půl unce, *mirabolatorum kebulorum et indorum* (sušené plody indických rostlin z rodu *Terminalia*) každého půl drachmy, cukru tolikéž jako toho všeho, *sal gemmae* (sůl kamenná, těžný chlorid sodný) desátý díl toho.

4/ Prach červený k stavení krvácení: Vezmi kostivalu 2 loty, *boli armoniaci* (*Bolus Armenus*, červená hlinka) a *kolofonie* (z Řecka dovážená přetavená a převařená smola) každého 3 drachmy, *masticis*, *olibani* (kadidlo) každého půl unce, *sanguinis draconis* (pryskyřice *Resina*

draconis), *mumiae* každého 2 unce. Všechny ty věci zetři (rozetři) a prosítuj a k potřebě zachovej.

5/ Kdyby lékař ranný neměl *sanguinis draconis*, nebo svalníka (asi kostival) neb *bolum* (viz výše), proto nemá raněného opustiti, poněvadž samo kadidlo může být nalezeno v každé kapličce.

6/ Sléz obecný jest velmi potřebný rannému lékaři v embroty (*embrocatio*=mazání), v mastech a v podobných věcech. Také když raněný zatvrdne v životě, tehdy bývá ze zelí a z listí řepného s málem petržele a kmínu polského (tj. polního), s tučným masem vepřovým, přidaje několika listův *tithymali* (*Euphorbia helioscopia* L., pryšec kolovratec), skočcových (*Euphorbia lathyris* L., pryšec skočcový), většího skočce (asi *Ricinus communis* L. skočec obecný), aby více obměkčilo a druhého slézu, a *parietariae*, totiž den a noc (asi *Parietaria officinalis* L., drnavec lékařský), *cymbalariae*, totiž zvonečkové (asi *Cymbalaria muralis* L., zvěšinec zední) a listí sena řeckého. Ty všechny věci buďte stlučeny se sádlem a potom s červeným vínem anebo také i s vodou, podle rozličnosti času v roce, u malého ohně buďte vařeny a ústavičně lopatkou hýbány, až zhoustne. A ty embroty používej lékař.

V předpisech převažovala **rostlinná léčiva domácího původu**. Jejich zdrojem byly jednak rostliny pěstované, (např. ječmen, pšenice, bob, zelí (kapusta), len, česnek, cibule, ředkev, hořčice, kopr, routa, růže, tykev, višně) a také sbírané v přírodě (např. jitrocel, kopřiva, bodlák, kostival, lomikámen, kuklík, černobýl, rmen (heřmánek), topol). Někdy se používaly dnes neobvyklé části rostlin (např. bezová kůra, bobové květy, hořčičný kořen, čerstvé lýko z lípy, fíkové listy vařené ve vodě, diviznové listy vařené ve víně). Mezi **dováženými rostlinnými drogami** byly sušené plody (např. *mirobalanes*, *Semen anisi*), kůry (skořice), amorfní produkty (např. pryskyřice, zaschlé šťávy) atp. K nim lze přiřadit látky, získané určitými postupy z rostlin, jako jsou cukr, škrob a kafr.

Léčivé a pomocné látky živočišného původu, tzv. **animalia** tvoří téměř pětinu souboru. Kromě celých živočichů (např. korály nebo tzv. „májky“ – asi chrousti nebo kantaridy?) nebo jejich částí (např. kozí plíce, vepřový žaludek, sepiová kost) se používaly též jejich sekrety a exkreta. Mléko, nebo z něho připravené máslo sloužily spíše jako pomocné látky. Mléko se používalo kravské, kozí nebo mateřské (ženské). Někdy bylo předepsáno mléko zkyslé (sražené) nebo syrovátka. Máslo se rozlišovalo podle stáří nebo kdy bylo připraveno (májové máslo, *Butyrum maialis*). Jako pomocné látky též sloužila sádra (*Axungia*) různých živočichů (husa, kachna, kačer, kohout, liška, slepice, tchoř, vepř, volavka), loje (*Sevum*; ovce, beran, kozel) nebo morek z hovězích kostí, dále vosk, med a vaječný žloutek. Do léků se též používal zvířecí trus (holubí, husí, kozí, kravský, oslí, prasečí) i staré podešve (viz 1. předpis). Lidského původu byly sliny (např. k tzv. umrtvení rtuti), žluč, ušní maz zdravého člověka, případně též moč nemocného (k inhalaci).

Anorganické léčivé látky byly zastoupeny především minerály. Ty se zpracovávaly fyzikálními postupy, např. roztloukáním a roztíráním (např. prach spáleného olova, uhelný prach), pilováním nebo pálením (pražená sůl, železné okuje). Chemické postupy se v tu dobu uplatňovaly jen ojediněle (např. nehašené vápno, tzv. oslabení rtuti protřepáváním se slinami, tj. příprava *Mercurius vivus subacutus*). Chemické suroviny se většinou dovážely,

jako např. sulfidy arzenu (*auripigment* a *realgar*), sloučeniny olova (*cerussa*, *lithargyrum*), zinková ruda (kalamín= Galmei) a červená hlínka (*bolus armenicus*, tj. křemičitan hlinitý zbarvený oxidem železitým).

Závěr

V porovnání se severněji položenými krajinami Evropy obsahuje jihofrancouzská *materia medica* významný podíl dovážených léčivých látek. To dokazuje přímý vliv tzv. arabské medicíny.

Literatura:

1. Jungmann, J.: Historie literatury české, Praha 1849
2. Výbor z české literatury doby husitské, II., Praha 1964
3. Rází, M.: Rhazesovo ranné lékařství, Praha 1864
4. Jörimann, J.: Frühmittelalterliche Rezeptarien, Zürich-Leipzig 1925

Poster byl prezentován na 39. mezinárodním kongresu z dějin farmacie (Viedeň, Rakousko, 16.–19. 9. 2009) a získal 3. místo v soutěži o nejlepší poster.

LÉČIVA PRO RUDOLFA II.

Pavel Drábek, Martina Lisá

Zajímavým dokladem o farmakoterapii na začátku 17. století je popis domácí a cestovní lékárníčky Rudolfa II. Autorem latinského popisu je ředitel císařské chemické laboratoře (jak se sám označuje) Emanuel Sinicker, který pocházel z Kolína nad Rýnem. Jeho rukopis přeložil do němčiny a v roce 1628 vydal v Curychu pod názvem *Spagyrische Hauss und Rayss-Apotheca dess...Kaisers Rodolphi dess Andern...* W. H. Heinrich von Schennis. Druhé vydání této knihy je z roku 1646 a vyšlo opět v Curychu. Nevíme, kdo pro Rudolfa tuto lékárníčku navrhoval, ani kdy vznikla a kdy ji Sinicker popsal. Vzhledem k jejímu majiteli však můžeme předpokládat, že představovala výběr nejdůležitějších dosažitelných léčiv na začátku 17. století. Knížka má dvě části: popis lékárníčky a jejího obsahu (147 stran) a rozsáhlý dodatek (163 stran), v němž jsou popsána ještě další léčiva. V předmluvě se připomínají některé klasické osobnosti (např. Plinius, Gesner, Camerarius, Fuchs, Bock, Lonicerus, Arnoldus z Villanovy, Ryff a Petr de Crescenciis). Po předmluvě, datované 15. 2. 1628, následují dva seznamy. Nejprve je seznam autorů citovaných v celé knize a poté seznam léčiv uložených v lékárníčce. Ta obsahovala 77 vybraných léčiv (a navíc ještě prostředek k balzamování mrtvol), na jejichž autorství se podílelo 70 odborníků té doby. Byli mezi nimi lékaři a chemici z Německa, Francie, Itálie, Anglie, Norska, Dánska a dokonce jeden pokřtěný Turek.

Léčiva byla uložena ve zvláštní malé skříňce z ebenového dřeva. Skříňka měla tři stupňovitě uspořádaná patra. Nahoře bylo pět štíhlých kuželů ozdobených drahokamy. Čtyři kužele umístěné v rozích horní desky nesly znaky čtyř elementů (oheň, voda, země, vzduch). Pátý byl uprostřed této desky a nesl pentagram, do něhož bylo vepsáno slovo „*Sanitas*“ (zdraví).

Text popisu jednotlivých léčiv je rozdělen do devíti dílů. Každé léčivo má svoji kapitolu, označenou jako aforismus. Na jeho začátku je název (latinsky nebo německy, ojedinele v obou jazycích). Dále bývá uveden autor přípravy léčiva, jeho složení, postup přípravy, vlastnosti a léčebné použití, případně též dávkování.

První díl pojednává o pěti sloučeninách rtuti. U zásaditého síranu rtuťnatého (*Turbith minerale*) je navíc uvedeno, že jej v r. 1603 připravil B. Balduinus v Praze. Druhý díl popisuje tři léčiva odvozená od síry, dále sádla (lidské a hadí) a aromatické oleje. Mezi nimi byl také olej z lidské lebky a olej filozofů (*Oleum philosophorum alias Ol. benedictum*), který se připravoval poléváním rozpálených cihel devatenácti oleji a destilací. Třetí díl se zabývá solemi. Vedle minerálních solí popisuje přípravky z korálů, z perel a z rostlin (např. čemeřice, benedyktu). Získávaly se spálením a následným vyluhováním popela. Filtrát vyluhu se potom odpařil. Ve čtvrtém díle jsou uvedeny sloučeniny kovů. Nejprve je popsáno pitné zlato (*Aurum potabile, Golden Oel*) a dvě další léčiva od něho odvozená. Pokračují léčiva odvozená od stříbra a od železa.

Pátý díl vychází z minerálů a převažují v něm sloučeniny antimonu pod různými okřídlenými názvy, což je dáno buďto konzistencí (např. *Butyrum antimonii* =antimonové máslo, tj. chlorid antimonitý) nebo barvou (např. *Flores antimonii*=antimonové květy; oxid antimonitý). Dva předpisy v tomto dílu pocházejí od Paracelsa. V šestém dílu jsou výtažky (extrakty) z rostlin nebo z živočišných materiálů. Patří mezi ně např. *Extractum guaiaci* - výtažek z guajakového dřeva, které se dováželo z Ameriky a sloužilo zejména k léčení syfilis. Autorem návodu na přípravu tohoto extraktu byl pražský chemik Johannes a Vilseck. Jiným zajímavým extraktem byl výtažek z lidské lebky.

Sedmý díl pojednává o látkách vysrážených z roztoků (*magisteria*). Výchozí roztoky se získávaly např. vyloužením popela po spálení určité látky nebo jejím rozpuštěním v octě, citronové šťávě atp. Tak se připravovala magisteria z korálů, perel i drahokamů včetně diamantu (po jeho spálení se popel vyloužil jablečnou šťávou). Osmý díl obsahuje jen tři předpisy na získání tzv. kvintesencí. Byly to vlastně destiláty lihových výluhů, např. z mumie nebo z černé čemeřice.

Do devátého dílu jsou shrnuty zbývající léčivé přípravky. Prvním z nich je složený opiový extrakt *Laudanum opiatum*. Jeho příprava byla podmíněna astrologicky: „Když slunce a měsíc spolu vstoupí do znamení vah, vykope se kořen blínu a po očištění bez použití vody se za novoluní rozkrájí...“ Nakonec se přidalo koření (skořice, šafrán, hřebíček) a také korály, perly a jantar. Rovněž lektvar k posílení těla a dryáková voda měly velmi složitou přípravu. K dalším přípravkům v tomto dílu patřily projímavé pokroutky („*Zältlin*“) z antimonu, olej pro posílení paměti, vody destilované z mladých vlašoviček a strak, balzámy (včetně přípravku na balzamování mrtvol) a masti (např. mast na rány, tzv. „*Waffensalbe*“).

V seznamech příslušníků dvora z let 1580-1612 je jako „Leibapotheker“ (=osobní lékárník) uváděn Martina Piatosa.

Nové vydání tohoto receptáře z roku 1646 má upravený název „Kaiser Rudolff des andern...Spagyrische Haus und ReissApotec“(Císaře Rudolfa druhého... chemická domácí a cestovní lékárna), ale jeho text zůstává stejný.

Kniha na rozdíl od svého jména obsahuje jen čtvrtinu chemických (=spagyrických) léčiv. Zvláště zajímavé je vnitřní podávání přípravků obsahujících kovy. Je patrně zásluhou císařova rádce Oswalda Crolla (1560-1608).

Literatura:

1. Drábek, P.: Farmacie v rudolfinské době. In: Alchymie a Rudolf II, Artefaktum, Praha 2011, s. 687-706.
2. Hladík, J.: Chemiatrie 16. a 17. věku. Odborné aktuality lékárnického oddělení, účelový tisk, 1971.

Poster byl prezentován na 40. mezinárodním kongresu z dějin farmacie (Berlín, Německo, 14.–17. 9. 2011).

LÉČÍME UMĚLCE, VYLÉČÍME I JEHO DÍLO?

Michal Maršálek

Řada umělců trpí psychickými poruchami a léčí se pro ně. Po uzdravení většina z nich pokračuje v tvorbě. Co se ale stane s dílem umělce po jeho vyléčení? Prospěje mu psychická úzdrava nebo se něco podstatného z tvorby ztratí? Nebo žádný vztah mezi tvorbou psychickým stavem není a úzdrava dílo neovlivní? Za jakých okolností nastane jedna z těch tří možností a dá se výsledek předem předpokládat?

Problém je ilustrován na díle nejslavnějšího norského malíře Edvarda Muncha (1863–1944), který po silně expresivní symbolistické periodě tvorby, kterou se proslavil, pokračoval v druhé polovině života v malbě, která je poměrně málo známa. Munch byl svým životem i dílem přímo ztělesněním představ symbolistické generace o tvůrčím umělci. Pocházel z rodiny s dlouhou tradicí vzdělanců, byl mimořádně sečtělý, nadaný výtvarně i literárně, svobodomyšlný, s anarchistickými názory. Prožil dramatické mládí, kdy mu na tuberkulózu v pěti letech zemřela matka, ve 14 sestra, na kterou byl silně vázaný, bratr, další sestra zešílela

a v 25 letech otec. Později zemřel další bratr a zešílela sestra. Sám měl několik záchvatů rheumatické horečky, zázračně v 16 letech překonal nákazu tuberkulózou. Jedinou oporou v rodině mu nakonec byla matčina sestra, která mu pomáhala až do vysokého věku. Munch byl démonický muž, který fascinoval ženy a s dvěma z nich v dospělosti prošel mnoha nástrahami jejich hysterického pekla. Vedl

divoký osamělý život ve skupinách podobně založených bohémů, nejprve v Kristiinii (pozdějším Oslu), v Berlíně (1892 – 94), později v Paříži. Až do roku 1908 se podobně jako řada jiných umělců pohyboval po Evropě, přespával po hotelích, popíjel ve velkém množství alkohol, což mu od roku 1905 začalo způsobovat psychické problémy. Narůstala u něj vztahovačnost, výbušnost. Po bouřlivých soužitích zanevřel hlavně na ženy. Zatímco zpočátku je považoval za nositelky emocionality, později je hodnotil jako upíry, kteří slouží tomu, aby muže zničily. Nervní postoje se promítaly do jeho tvorby, je snad nejpůsobivějším malířem úzkosti, deprese, beznaděje a hrůzy ze života, který je trvale ve stínu smrti. Příkladem je obraz Večer na ulici Karla Johana z r. 1892. Je pesimistický, dramatický, provokativní. Jeho dílo působilo ve své době skandály. Byla by však chyba si myslet, že v horečné malbě zachycoval své bezprostřední dojmy. Nemaloval okamžitá rozpoložení, ale syntézu životních postojů, a pocity pouze velmi profesionálně v tvorbě využíval. To platí i o jeho slavném obraze Křik, který je příkladem složité kalkulace, kterou ke konečnému tvaru přes několik variant dospěl.

V letech 1908 – 09 se po psychickém zhroucení poprvé a naposled několik měsíců léčil v soukromém sanatoriu. Jednalo se pravděpodobně o psychotherapeutickou a režimovou léčbu bez použití farmak. Po ní do konce života abstinovat a zcela změnil své zvyky i způsob

malby. Usadil se v Ekely poblíž Osla, kde, pohroužen do intenzivní práce, žil samotářsky až do konce svého života v roce 1944, kdy mu bylo 80 let. Zatímco dřív neměl stále bydliště a střídal místa pobytu, v druhé polovině života až obsedantně kupoval v jednom místě ateliéry, jakoby hyperkompenzoval dřívější nezakořeněnost. Náměty jeho nových obrazů jsou často z každodenního života, až banální, ztratila se výrazná barevnost, obrazy kladou důraz na kompozici a dekorativnost a přestože je řada velmi zajímavých, ztrácejí svou dramatickostí a emoční sílu. Ukázkou z tohoto období je obraz *Sekáč* z r. 1916. Dokonce i na četných kopiích starších obrazů je tento rozdíl nápadný. V této změně mohlo hrát více věcí: organické následky dlouhodobého abusu, života plného nežádoucích událostí a několika tělesných onemocnění. Vliv mohl mít věk 50 let. Obrat v tvorbě v návaznosti na léčbu je však tak nápadný, že tu jistě podstatnou roli hrála i psychická úzdrava se změnou životních postojů. Protože nemohlo jít o vliv farmak (uvažuje se např. o změně tvorby po lithiu), význam měl rozdíl psychického stavu před a po léčbě. U Muncha se někdy uvažovalo i o rozvoji bipolární afektivní poruchy nebo schizofrenie, podle mne však ani průběh, ani klinický obraz pro tyto diagnózy nesvědčí.

Každý umělec s novým dílem otevírá i psychický problém, který vyvolává neurotoidní tenzi. Termín neurotoidní znamená, že vzniká napětí jako při neuróze, ale ke vzniku neurózy nedojde. Naopak, umělec na rozdíl od neurotika problém otevře a dílem vyřeší, kdežto neurotik se snaží problém nevidět a neuróza je projevem jeho potlačení problému. Charakter tvorby je podle Drvoty (1973) důsledkem interakce mezi typem osobnosti, mírou neurotoidní tenze a postojem k ní. Přístup může být a) integrativní (snižování tenze), b) dezintegrativní (vyhledávání tenze). Vyhledávat tenzi, tzn. ukázat ji otevřeně v tvorbě, si může dovolit umělec, kterého taková desintegrace vnitřně příliš neohrožuje. Platí, že čím nižší je intrapsychická tenze, tím vyšší jsou v tvorbě dezintegrativní tendence s ukazováním dramatických prvků. Postoj k intrapsychické tenzi vyhovuje především potřebám typu osobnosti, a ne hodnotě tenze. Silně dezintegrativní přístup má především umělec, který je celkově neurotický extrovert se sklonem demonstrovat své prožitky. Mívá tyto vlastnosti – zájem o okolí, obvykle sociální úspěšnost, časté idiosynkracie v somatické oblasti s prudkým vegetativním doprovodem (i iritující prožívání sexuality), pohybově (tedy i výtvarně) nadaný, afektivně labilní, v tvorbě zdůrazňuje dramatické extrémy. Těmto všem charakteristikám Edvard Munch vyhovuje. Jeho umělecký vývoj lze stručně charakterizovat tak, že v době psychických problémů byl schopen využívat neurotoidní tenzi ve svém díle, aniž ho to vnitřně ohrozilo. V době uzdravení, a tím i snížení tenze zůstal dál suverénním profesionálem, ztratil však potřebu dezintegrace v rámci tvoření, která jeho dílo dělala nejzajímavějším. Obecně: zatímco nemoc vyvolává tenzi, záleží na typu osobnosti, zda ji využije nebo nevyužije kreativně. Podle toho se po vyléčení tvorba zhorší, zlepší nebo nezmění.

Literatura:

1. Drvota, S: Osobnost a tvorba. Praha: Avicenum, 1973.
2. Munch, E.: Být sám (obrazy – deníky – ohlasy) Výběr OM Urban, J Vrbová, T Vrba. Arbor vitae, 2006.
3. Prideaux, S.: Edvard Munch. Behind the scream. 2nd ed, New Haven, London: Yale University Press, 2007.

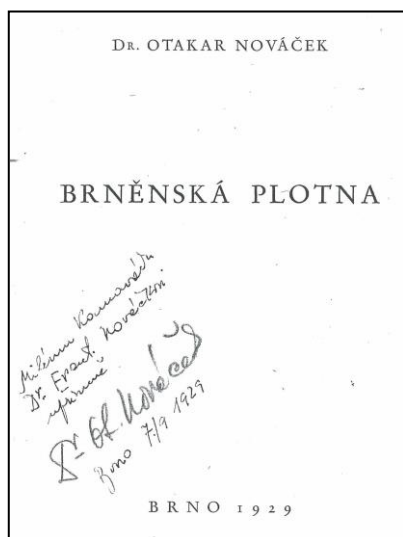
FARMACEUTICKO-MEDICÍNSKÉ PROMĚNY 20. STOLETÍ Z MÉHO POHLEDU

Libor Nováček

Do medicínsko-farmaceutického dění jsem byl vtažen, když do ordinace mého otce v Poštorné přijela studovat na Jižní Moravě v roce 1936 propuknuvší tularemii řada profesorů Masarykovy univerzity (MU): prof. Vanýsek, prof. Tomášek, primář Kobliha a další lékaři. Profesorský sbor MU zpodobnil v letech 1931 až 1934 ve dvaceti sedmi kresbách MUDr. Jaroš, tehdejší studující medicíny, které podepisoval „Ica“. Byli mezi nimi takové osobnosti jako profesoři Bělehrádek, Laufberger, Teyschel, Podlaha, Neuman, Trýb, akad. Studnička a další.

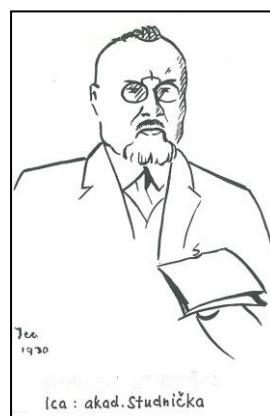
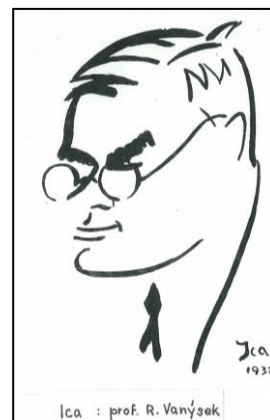
Dílo mé „zkázy“ dokonal Měsíčník Ciba, kde mě zaujaly tropické nemoci, především spavá nemoc a malárie. A též bezpočet savých papírů s reklamou na nejrůznější léky. Líbila se mi poštorenská lékárna PhMr. Vladimíra Ježíška, především když pan lékárník na vahách a vážkách na táře odvažoval bílé prášky. A neodmyslitelná vůně sušených bylin. K tomu ty police plné tajemných bílých stojatek.

Rok 1938 a 1939, německá agrese proti Československé republice zastavily zdárný rozvoj farmacie, protože v těchto letech vrcholily přípravy na zavedení čtyřletého farmaceutického studia. Mnichovský diktát, rozbití republiky a posléze zavření českých vysokých škol ukončily všechny tyto plány. Vrcholné farmaceutické instituce se zapojily do budování protiněmecké rezistence. Řada lékárníků se aktivně podílela na práci v odbojových organizacích. Celkem bylo za německé okupace popraveno 49 farmaceutů. Mají pamětní desku na FaF v Hradci Králové. Po osvobození přeplnili posluchárny studenti, kteří nemohli pro uzavření vysokých škol studovat.

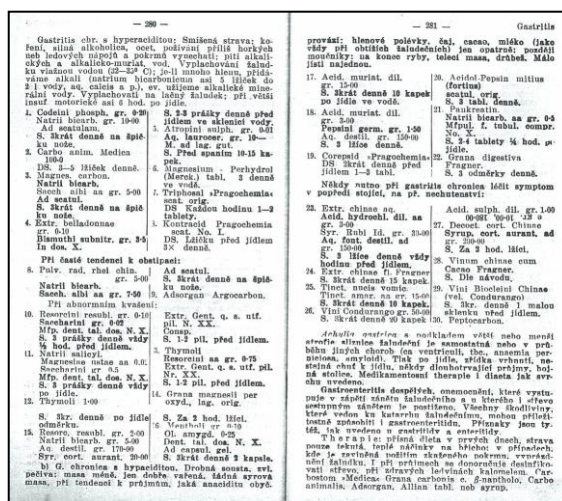
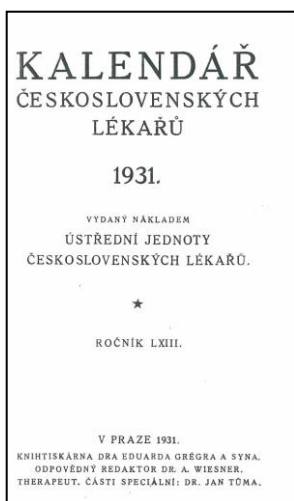
Do poválečných studijních ročníků nastupovali též ti, které německý teror připravil o jednoho nebo oba rodiče. Z mého nejbližšího okruhu jmenuji zást. doc. PhMr. Aleše Sekeru, jehož otec přerovský lékárník zahynul v koncentračním táboře, dále prof. FaF VFU Luďka Beneše, kterého otec – lékárník koncentrační tábor přežil, nebo PhMr. Miladu Crhounkovou (provd. Nováčková), jejíž otec obdržel in memoriam Československý válečný kříž 1939.

Válka poznamenala negativně celou společnost, zdravotnictví nevyjímaje. Když srovnávám předválečné a

pozdější lékaře, uvědomuji si ten propastný rozdíl. Ti, co nastupovali na novou Masarykovu univerzitu od roku 1919, byli prodchnuti humanismem a sebeobětováním se pro zdraví svých spoluobčanů. Byli proto váženi i v níže postavených sociálních vrstvách. Ve své knize Brněnská plotna o tom podává svědectví prof. Otakar Nováček (shoda jmen).

Kouzlo lékárny se v druhé polovině dvacátého století začalo vytrácet. Stojatky v policích pomalu vymizely a na jejich místo se nastěhovaly léčivé speciality, vyráběné rozmáhajícím se farmaceutickým průmyslem. Ty koncem století nabyly hrůzného charakteru. Stojatky s latinskými nápisy a celkové zařízení lékárny vyvolávaly v laikovi dojem něčeho neobvyklého, vzdáleně připomínající alchymistické laboratoře. Atmosféru lékárny umocňovala vůně léčivých drog, uložených v zásuvkách pod policemi. S lékárnami bylo spojeno jejich kulturní zázemí. V některých umělecká díla vtělená do stojatek ale i stěny a stropy vyzdobené malbami. V klášterních lékárnách motivy ze života svatých, pomáhajícím nemocným. Obrázek dokumentuje historicko-tradiční a průmyslově-elektronickou epochu lékárenství, tak jak se zachovala v lékárně Milosrdných bratří v Brně. První z nich dokládá Kalendář československých lékařů z roku 1931, kde je bohatý sortiment předpisů, zde konkrétně ordinovaných při gastritidě.

Kulturní zázemí bylo reprezentováno též samotnými lékárníky, především spisovateli: PhMr. Amálií Kutinovou, PhMr. Jaroslavem Bednářem, PhMr. Marií Kubátovou a dalšími. Po válce stáli za tábory v zapomnění lékárníci a lékárnice, kteří zažili a viděli utrpení na různých bojištích. Nárůst objemu léčivých specialit lze pochopit s rozmáhajícím se farmaceutickým průmyslem a především v honbě za ziskem množstvím malých farmaceutických podniků a laboratoří. Ovšem zdravotnickému charakteru lékáren zasadil úder prodej obuvi, byť charakterizované jako zdravotní. Jeden starší lékárník mi řekl, že do lékárny již nechodí, protože si není jist, zda nevstoupil do prodejny Baťa. Nové léčivé speciality vytlačily z lékáren

přípravu léků. Navždy vymizely časy, kdy dermatologové pořádali barevné reje mastmi, obsahujícími genciánovou violeť, methylenovou modř, brilantovou zeleň a další.

V lékárně jsem kromě Fragnerovy lékárny U Černého orla prakticoval v lékárně na tř. Obránců míru, dnešní Joštova. Tam jsem se setkal s plejádou lidí různého věku a podle vystupování různého charakteru i životních osudů. Z nich vzpomínám na jednu brněnskou figurku – Petrolína. Patřil neodmyslitelně ke koloritu Brna, když chodil po České ulici. Jednou přišel do lékárny a ptal se, zda máme Radix gugumae (čti jak je to napsáno). A že bodrý zemědělec se nás přišel zeptat, zda máme biče, nikoho nepřekvapilo.

Nesmím ale zapomenout na zajímavou osobnost brněnského koloritu, prodejce zápalek z celého světa po kavárnách, kterému tyto docházely na adresu: Franta – sirky Evropa.

Jsem rád, že po prožití svého farmaceutického života jako farmaceutický syntetický chemik jsem mohl dvacáté století ukončit tím, že jsem prožil vzkříšení farmaceutické fakulty v Brně. Co nám všem, kteří jsme u toho byli, bylo inspirací? Především intenzivním vědeckým životem v padesátých letech žijící farmaceutická fakulta. A ti, co mne nejvíce ovlivnili, moji učitelé Bohuslav Melichar, Aleš Sekera, Karel Palát, Milan Čeladník. A nemohu nezpomenout ani na kolegy z dalších kateder, Milana Chalabalu, Miloše Melichara a Václava Ruska.

A tak tato moje krátká vzpomínka na vzdálená i méně vzdálená léta mi připomněla, jak se i ten náš mikro svět změnil. A to teprve ten makro.

MARKETINGOVÉ AKTIVITY FIRMY BAYER V ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLICE A LITEVSKÉ REPUBLICE V LETECH 1918–1940

Vilma Vranová, Vilma Gudienė, Václav Rusek

Úvod

Farmaceutický průmysl je nyní tvořen velkými nadnárodními korporacemi, tento vývoj začal už začátkem 20. stol. Jednou z největších předválečných farmaceutických firem byla společnost Bayer, člen skupiny I. G. Farben. Tato společnost měla pobočky po celém světě, včetně Austrálie a Nového Zélandu, jejich marketingové byly jednotné a centrálně řízené. Tato studie se zabývá porovnáním reklamních aktivit v Československé republice a Litevské republice v letech 1918–1940.

Metodika

Práce byla provedena formou výzkumu lékařských a lékárenských časopisů z konce 19. do poloviny 20. století, dále studia právních norem a archivních zdrojů ze sbírek Českého farmaceutického muzea v Kuksu a Muzea dějin medicíny a farmacie v Kaunasu.

Závěr

Studie popisuje vývoj reklamy léčiv a porovnává reklamní aktivity firmy Bayer v Československé republice a Litevské republice v letech 1918–1940. Porovnává i právní rámec regulující tyto aktivity v obou zemích.

Přednáška byla prezentována na 40. mezinárodním kongresu z dějin farmacie (Berlín, Německo, 16.–19. 9. 2011).

KOLÍNSKÝ RECEPTÁŘ

Vilma Vranová, Martina Lisá

Práce popisuje receptář, který byl součástí listinného materiálu bývalé lékárny U černého orla v Kolíně. Jedná se o neúplný rukopis, který obsahuje 531 přepisů, rukopis tvoří přívazek pražské lékárnické sazby z roku 1737 a nějakého tisku mineralogicko-hutnické povahy. Žádný ze zmíněných tisků není kompletní, všechny jsou i značně poškozené. Rukopis poprvé popsal Doc. RNDr. PhMr. Jaroslav Hladík (1903-1975) a svou práci publikoval v Jihočeském sborníku příspěvků k dějinám farmacie v roce 1980. Manuál je psán ručně, celý jednou osobou.

Při pořizování manuálu autor zřejmě vypisoval recepty ze sbírek v lékárnách, kde během učení i později působil. Receptář obsahuje 5 samostatných tematických kapitol:

Ex collectaneo Nostro in meo Tyrocinio Ponti

Ex collectaneo Unius ex Arte Nostra, qui erat in conditione apud Jesovitas 13 Annis in Antiqua Urbe tandem Patronus Ponti

Hoc ego descripsi ex Collectaneo, quo erat descriptus A. 1694 et ego ex illo pro me descripsi Ao. 1739 2. Juli

Collectaneum Rerum Aprobata

Ex Dispensatorio Pragense

Tyto kapitoly mají vztah k určitým místům a textům, umožňují přiblížit dobu a místo vzniku receptáře.

O autorovi receptáře nevíme nic. Pravděpodobně konal své tyrocinium v Mostě před rokem 1739 (záznamy potvrzují existenci lékárny v Mostě od roku 1622), jak se dostal receptář do Kolína, není známo. Nejspíš s ním přišel jeho autor, popř. jeho dědic do tamní lékárny.

Lékové formy a jejich skladba jsou obdobné jako např. v Pražském dispensatoriu.

Nejčastější lékovou formou je

Pulvis (92 výskytů)

Tinctura (54 výskytů)

Emplastrum (36 výskytů)

Aqua (35 výskytů)

Unguentum (24 výskytů)

Pilullae (20 výskytů).

Receptář je psán převážně latinsky, s drobnými vložkami českými a německými. Autor často používal zkratky, alchymicko – lékárenské značky a symboly a synonyma. Názvy léčivých přípravků jsou převážně technologické – Mel Rosarum, Loch Pulmon. Vulpis, některé přímo určují účinek léčiva – Tinctura aperitiva, Pulvis pectoralis, Aqua carminativa apod.

V názvech léků jsou časté údaje místní a vztahující se k určitým osobám – Tinctura Reverendissimi D. Commendatoris Pontensis, Pulvis Reverend. ac Eximi Patris Quardiani ord. S. Francisci Conventual. Patri Celestini.

Receptář obsahuje i veterinární předpisy – Pulvis equorum a Prášek proti říběcí (Coryza contagiosa equorum)- předpisy technické povahy – např. Pulvis pro atramento, Firnessium pro siccando coloribus a předpisy prekursorů pro další lékárenskou výrobu, např. zde uvedený předpis nadepsaný piktogramy, popisující čištění kys. vinné - reakcí vinanu vápenatého se salmiakem vzniká za vyšší teploty – zde žiháním na pískové lázni – čistá kyselina vinná.

Závěr

Receptáře vznikaly z praktických potřeb. Lékárníci si je pořizovali pro zaznamenání význačných předpisů, lékárenští učni si tvořili vlastní receptáře jako učebnice, což je případ i Kolínského receptáře. Tento zajímavý dokument umožňuje nahlédnout do receptury 18. století, dále srovnání lékopisu a prakticky užívaných a po generace předávaných předpisů. V současné době je uložen v depozitáři Českého farmaceutického muzea v Kuksu.

Poster byl prezentován na 40. mezinárodním kongresu z dějin farmacie (Berlín, Německo, 14.–17. 9. 2011).

ADRESÁŘ AUTORŮ

PharmDr. Tünde AMBRUS, Ph.D.

Ústav aplikované farmacie
Farmaceutická fakulta VFU Brno
Palackého tř. 1/3, Brno
ambrust@vfu.cz

Mgr. Jan BABICA

Katedra sociální a klinické farmacie
České farmaceutické muzeum Kuks
Farmaceutická fakulta UK v Hradci
Králové
Heyrovského 1203, Hradec Králové
jan.babica@faf.cuni.cz

Mgr. Július BARCZI

Vysoká škola výtvarných umení v Bratislave
Aukčná spoločnosť SOGA
Panská 4, Bratislava, SR
julius.barczi@gmail.com

PhDr. Helena ČIŽINSKÁ

Národní památkový ústav
Územní odborné pracoviště v hl. městě Praze
Na Perštýně 12, Praha 1
cizinska@praha.npu.cz

RNDr. Pavel DRÁBEK

Masarykova 895, Rostoky

Doc. Dr. Vilma GUDIENĚ

Museum of the History of Lithuania Medicine
and Pharmacy
Department of Drug Technology and Social
Pharmacy
Kaunas University of Medicine, Lithuania
vilma.gudiene@med.kmu.lt

Robert JIRÁSEK

Spolek pro vybudování Českého
farmaceutického muzea, Kuks
robert.jr@centrum.cz

RSDr. Ladislav JOUZA

Regionální muzeum v Kolíně
Brandlova 35, Kolín I
jouza@muzeumkolin.cz

Doc. RNDr. Jozef KOLÁŘ, CSc.

Ústav aplikované farmacie
Farmaceutická fakulta VFU Brno
Palackého tř. 1/3, Brno
kolarj@vfu.cz

RNDr. Vladimír KROPÁČ

Vejrostova 4, Brno
Kropac.vladimir@volny.cz

PharmDr. Martina LISÁ, Ph.D.

Lékárna Všeobecné fakultní nemocnice v Praze
U nemocnice 2, Praha 2
Martina.Lisa@vfn.cz

MUDr. Michal MARŠÁLEK, CSc.

Psychiatrická léčebna Bohnice
Ústavní 91, Praha 8 – Bohnice
michal.marsalek@plbohnice.cz

RNDr. PhMr. Libor NOVÁČEK, CSc.

Pšeník 7, Brno

Mgr. Jan POMYKACZ

Ústavní lékárna Psychiatrické léčebny
Bohnice
Ústavní 91, Praha 8 – Bohnice
jan.pomykacz@plbohnice.cz

Mgr. Hildegarda RICHTAROVÁ

Dolejší 117, Kosoř, Praha-západ

Doc. RNDr. PhMr. Václav RUSEK, CSc.

České farmaceutické muzeum Kuks
Farmaceutická fakulta UK v Hradci
Králové
Hospitál Kuks, Kuks
rusek@faf.cuni.cz

PharmDr. MVDr. Vilma VRANOVÁ

Ústav aplikované farmacie
Farmaceutická fakulta VFU Brno
Palackého tř. 1/3, Brno
vranavi@seznam.cz

**Sborník přednášek z dějin farmacie
přednesených na odborných sympoziích v roce 2011**

Editoři: PharmDr. Tünde Ambrus, Ph.D., PharmDr. Martina Lisá, Ph.D.
Odborná spolupráce: RNDr. Pavel Drábek

Sekce dějin farmacie
České farmaceutické společnosti ČLS JEP
Praha 2012

ISBN 978-80-263-0327-5

Vydal: Tribun EU, s. r. o., Cejl 892/32, 602 00 Brno
Vydání: první

Publikace vznikla za podpory

ISBN 978-80-263-0327-5

Publikace vznikla za podpory

APOTEX
ADVANCING GENERICS